

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

Νέοι, Μέσα Επικοινωνίας και η Αντίληψη περί Δημοκρατίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιωάννα Καστρινού

Αθήνα, 2017

Τριμελής Επιτροπή:

Ζέρη Περσεφόνη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Αυλάμη Χρυσάνθη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Χαϊντενράικ Ελισάβετ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αιγαίου

Copyright © Ιωάννα Κασρινού, 2017

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Συντομογραφίες

ΜΚΔ- Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης
ΕΣΡ- Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης

Ευχαριστίες

Βρισκόμενη στο τέλος της πολύμηνης προσπάθειας για την ολοκλήρωση της έρευνας μου και ως εκ τούτου της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας μου, δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ στα άτομα τα οποία με στήριξαν και με ενέπνευσαν να φτάσω μέχρι εδώ. Αποτέλεσαν κίνητρο και συνεχή παρότρυνση σε κάθε στάδιο της έρευνας και της προσωπικής μου προσπάθειας.

Καταρχήν, η υποστήριξη και η βοήθεια της επιβλέπουσας καθηγήτριας μου Περσεφόνης Ζέρης ήταν καταλυτική για την εκπόνηση της εργασίας από την αρχή. Με βάση το προπτυχιακό και μεταπτυχιακό υπόβαθρο και τα προσωπικά μου ενδιαφέροντα, με βοήθησε πλήρως στην αναζήτηση του ερευνητικού θέματος, της μεθοδολογίας που ακολούθησα και στην εμπειρική αλλά και θεωρητική έρευνα.

Στη συνέχεια, τα άτομα που συνεργάστηκα για την ολοκλήρωση των ποιοτικών συνεντεύξεων, αποτέλεσαν βασικούς υποστηρικτές του έργου μου καθώς χωρίς αυτά δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί κανένα από τα ερευνητικά μου σχέδια. Μέσα από τις απόψεις τους και τα σχόλια τους και σε συνδιασμό με τη θεωρητική προσέγγιση που έγινε, κατάφερα να αποκτήσω μια σφαιρική ματιά γύρω από το θέμα που ερεύνησα αλλά και να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου.

Τέλος, χωρίς τη συνεχή στήριξη και βοήθεια της οικογένειας μου, επιστήθιων φίλων αλλά και των συναδέλφων μου, δεν θα μπορούσα να φτάσω στο σημείο αυτό. Με τις συνεχείς προτροπές, τους σχολιασμούς αλλά και την πάσης φύσεως στήριξη τους, έλαβα τα απαραίτητα εφόδια και κυρίως την όρεξη και δυνατότητα για την εκπόνηση και παράδοση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας. Τους ευχαριστώ πολύ για την υπομονή τους!

Περιεχόμενα

Συνοτομογραφίες.....	3
Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	6
Abstract- Key Words.....	7
Εισαγωγή.....	8
Μεθοδολογία.....	11
Κεφάλαιο Πρώτο- Νέοι και Μέσα.....	14
Οι νέοι\νέες σήμερα, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και η κρίση στην κατασκευή της ταυτότητας τους.....	14
Η παράταση της ενηλικίωσης και ο ρόλος της οικογένειας.....	14
Η κρίση στη διαμόρφωση της ταυτότητας τους.....	17
Διαδίκτυο και Κινητό.....	20
Νέοι και συμμετοχή στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης.....	22
Νέοι, Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και Ειδήσεις.....	28
Κεφάλαιο Δεύτερο- Πρόσληψη Δημοκρατικών Θεσμών.....	35
Το ζήτημα των τηλεοπτικών αδειών	36
Προσωποποιημένη πολιτική δράση και αδιαφορία για συλλογικές διαδικασίες.....	41
Κεφάλαιο Τρίτο- Θεμελιώδεις Ελευθερίες και Ανθρώπινα Δικαιώματα.....	45
Η ελευθερία του Λόγου και της Έκφρασης και ο ρόλος των Μέσων.....	46
Το χάσμα των γενεών και το αίσθημα πολιτικής απογοήτευσης.....	48
Κοινωνικό καλό και η έννοια του δημοσίου συμφέροντος.....	50
Συμπεράσματα- Συζήτηση.....	55
Βιβλιογραφία.....	60
Ελληνόγλωσση.....	60
Ξενόγλωσση.....	61

Περίληψη

Κεντρικό θέμα της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας αποτελεί η χρήση των παραδοσιακών και Νέων Μέσων από τους νέους\ τις νέες και ο τρόπος πρόσληψης βασικών δημοκρατικών αρχών στο επίπεδο των θεσμών και των θεμελιωδών ελευθεριών. Οι εγχώριες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, η πτώση των συλλογικών αξιών και δομών και ο κοινωνικός κατακερματισμός έχουν οδηγήσει τους νέους\ νέες στην αδιαφορία για τις συλλογικότητες και τις εξελίξεις της επικαιρότητας και στην αποχή από την ενασχόληση με πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Επιπλέον την τελευταία δεκαετία, μέσω της εξέλιξης των ψηφιακών τεχνολογιών στον τομέα της επικοινωνίας, έχουν αναπτυχθεί ραγδαία τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης. Ως επακόλουθο, οι νέοι τα προτιμούν όχι μόνο για την επικοινωνία και την ψυχαγωγία τους, αλλά και για την ενημέρωσή τους, παραμερίζοντας την τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Βασική υπόθεση εργασίας αποτελεί η προτίμηση της χρήσης των Νέων Μέσων από τους νέους συγκριτικά με τα παλαιά, καθώς και η αποχή από συλλογικές διαδικασίες και από την ενασχόληση με τα κοινά κοινωνικοπολιτικά δρώμενα σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Μεθοδολογικά, η έρευνα πραγματοποιήθηκε στη βάση ποιοτικών συνεντεύξεων, όπου συζητήθηκε η χρήση των Μέσων γενικά και ειδικά των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, και οι απόψεις των ερωτηθέντων για διάφορα ζητήματα της Ελληνικής κοινωνικής και πολιτικής επικαιρότητας με σκοπό να γίνει κατανοητός ο τρόπος σκέψης των νέων γύρω από ζητήματα, θεσμούς και αρχές της Δημοκρατίας.

Λέξεις-Κλειδιά: Νέοι, Μέσα Επικοινωνίας, Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, Δημοκρατία, θεμελιώδεις ελευθερίες

Youth, Media and the Perception of Democracy

Ioanna Kastrinou

Abstract

The main subject of this Bachelor's Thesis is the use of traditional and New Media by youth today and the way of recruiting main democratic principles at the level of institutions and fundamental freedoms. The current socio-political condition in Greece, the decline of collective values and structures and the social fragmentation have led young people to neglecting of collectivities and the news and to the abstention of political and social occupation. Also, in the last decades, via the developments in digital communicational technologies, Social Media have been developed rapidly. As a consequence, young people prefer them for communication and entertainment and for updating with news, rather than television and radio. The basic working hypothesis is the preference of New Media by young people, and also the absence in collective procedures and national and international socio-political happenings. From a methodological point of view, the survey is based in qualitative interviews in which the use of Media, specifically Social Media was discussed. Also, the opinions of interviewers about different social and political issues in Greece were asked in order to understand the way of thinking about democratic issues, institutions and values.

Key- Words: Youth, Media, Social Media, Democracy, Fundamental freedoms

Εισαγωγή

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, στο επίκεντρο βρίσκεται η ανάλυση της στάσης των νέων σε ό,τι αφορά την παρούσα πολιτική και κοινωνική κατάσταση στη χώρα, τον τρόπο λειτουργίας των θεσμών αλλά και την πρόσληψη των δημοκρατικών αρχών. Η εργασία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών με κατεύθυνση την Επικοινωνία και Ρητορική των Μέσων. Βασικό ερευνητικό αντικείμενο είναι η χρήση των Μέσων, παραδοσιακών και Νέων, από τους νέους\ τις νέες.

Η μελέτη στηρίχθηκε στη μέθοδο της ποιοτικής συνέντευξης σε άντρες και γυναίκες ηλικίας 20-26 ετών και στόχος ήταν η συλλογή ποιοτικών δεδομένων όπως «πολιτισμικές αξίες, νοήματα, συναισθήματα, στάσεις και προβληματισμοί των υποκειμένων-ατόμων» (Heidenreich, 2014). Αρχικά, πραγματοποιήθηκε η δημιουργία του ανοικτού ερωτηματολογίου πάνω στο οποίο στηρίχθηκαν και οι συζητήσεις που ακολούθησαν με τους συμμετέχοντες. Η έρευνα βασίστηκε σε τρεις θεματικές, αρχικά στη σχέση των νέων με τα Μέσα, έπειτα στον τρόπο λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών και τέλος στην πρόσληψη βασικών δημοκρατικών αρχών και θεμελιωδών ελευθεριών. Έπειτα από την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, την απομαγνητοφώνηση, την επεξεργασία και την καταγραφή τους, το τελικό στάδιο αποτέλεσε η αξιολόγηση τους, και η καταγραφή των αντίστοιχων συμπερασμάτων.

Στην εποχή των ανεπτυγμένων τεχνολογιών που σχετίζονται με την επικοινωνία, κεντρικό ενδιαφέρον αποτελεί εκτός από τα Μέσα Επικοινωνίας που χρησιμοποιούν οι νέοι\ νέες, η ραγδαία εξέλιξη των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης σε επίπεδο ψυχαγωγίας, επικοινωνίας και ενημέρωσης. Όπως θα φανεί και από την έρευνα, η προτίμηση Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης όπως το Facebook, το Twitter και το Instagram είναι μεγάλη λόγω του συγκριτικού πλεονεκτήματος που προσφέρει σε σχέση με παραδοσιακά μέσα όπως η τηλεόραση, πλεονέκτημα που σχετίζεται με την διάδραση, την προσβασιμότητα, την προσαρμοστικότητα και την ικανότητα εύκολης και δωρεάν επικοινωνίας. Έτσι, θα γίνει αντιληπτό πως οι νέοι\ νέες προτιμούν την χρήση τους και μάλιστα από το κινητό τους τηλέφωνο, και πως η προτίμηση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στην επικοινωνία με φίλους, γνωστούς και συναδέλφους ή στην ψυχαγωγία μέσω των αναρτήσεων. Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης μετατρέπονται

σταδιακά στο βασικό μέσο ενημέρωσης των νέων για την επικαιρότητα και μάλιστα μέσο που χρήζει για αυτούς μεγαλύτερης εμπιστοσύνης.

Σε επίπεδο θεωρίας, αρχικά η διπλωματική εργασία βασίστηκε στην θεωρία που αναφέρεται στη χρήση των παραδοσιακών και Νέων Μέσων από τους νέους. Με βάση θεωρητικούς όπως ο Gauchet και ο Bennett αναφέρθηκε η επίδραση που έχουν τα παλαιά και Νέα Μέσα στη διαμόρφωση των στάσεων και της πολιτικής κουλτούρας τους. Στη συνέχεια διερευνήθηκε πώς επιδρούν τα μέσα στη διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής τους στάσης στη σύγχρονη ελληνική συγκυρία. Η κατάσταση των νέων στην χώρα τα τελευταία χρόνια έχει επιδεινωθεί, καθώς μέσα από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην ανάπτυξη και ανεξαρτητοποίηση τους αλλά και λόγω οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων όπως η ανεργία, ο κοινωνικός κατακερματισμός, η πτώση συλλογικών αξιών και ο κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού, δημιουργείται κρίση στη διαδικασία φτιαξίματος της ταυτότητας τους.

Στη συνέχεια, η έρευνα στράφηκε στο τρόπο που προσλαμβάνουν και αντιλαμβάνονται οι νέοι νέες τις δημοκρατικές αρχές όπως και τους θεσμούς εξουσίας. Με αφορμή το ζήτημα των τηλεοπτικών αδειών που έλαβε χώρα το φθινόπωρο του 2016 και επηρέασε την εγχώρια επικαιρότητα, έγινε εφικτή η κατανόηση του τρόπου που σκέφτονται οι νέοι γύρω από τους θεσμούς που τους ασκούν εξουσία, τις πολιτικές που προωθούνται, και η αντίληψη περί δημοκρατικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Τέλος, αντικείμενο της έρευνας αποτέλεσε το ζήτημα της πολιτικής αποχής και αδιαφορίας των νέων για συλλογικές δράσεις και δομές. Η επικράτηση της προσωποποιημένης πολιτικής και κοινωνικής δράσης καθώς και η παρακμή των συλλογικών αξιών σήμερα φέρνουν την κοινωνία μπροστά σε μια προβληματική κατάσταση όπου δημοκρατικές αρχές όπως το κοινό καλό και το δημόσιο συμφέρον βρίσκονται σε κίνδυνο (Κονδύλης, 1991).

Βασική υπόθεση εργασίας της παρούσας έρευνας αποτέλεσε ότι οι νέοι προτιμούν τα Νέα μέσα για την ενημέρωσή τους σε σχέση με τα παραδοσιακά, αλλά και την ενασχόλησή τους με τα κοινά δρώμενα, και ότι το ενδιαφέρον τους για συλλογικές δομές, κοινές δράσεις και θεσμούς είναι εξαιρετικά χαμηλό.

Οι λόγοι επιλογής του συγκεκριμένου επιστημονικού θέματος για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας είναι πολλοί. Αρχικά, η συνάφεια με το αντικείμενο των σπουδών σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο οδήγησαν στην

επιλογή ενός θέματος που θα σχετίζοταν με τα Μέσα Επικοινωνίας και την επιρροή τους στην διαμόρφωση της πολιτικής συνείδησης των ατόμων. Επιπλέον, η επιλογή της ηλικιακής ομάδας των ατόμων που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις έγινε λόγω του αυξημένου ερευνητικού ενδιαφέροντος για τους νέους\ τις νέες, για τα προβλήματα καθώς και τις προκλήσεις που βιώνουν μέσα στο περιβάλλον των ψηφιακών τεχνολογιών και των κοινωνικών αλλαγών. Έτσι, στην παρούσα εργασία θα ερευνηθεί πώς μέσα από την εκτεταμένη χρήση ψηφιακών τεχνολογιών, οι νέοι\ νέες βιώνουν αλλαγές στην πολιτική και κοινωνική σκέψη και συμπεριφορά τους και στον τρόπο αναζήτησης, δημιουργίας και πρόσβασης στην πληροφορία και την ενημέρωση.

Μεθοδολογία

Κεντρικό θέμα προς έρευνα της παρούσας εργασίας αποτελεί η χρήση των παραδοσιακών και Νέων μέσων από τους νέους\ τις νέες και ο τρόπος πρόσληψης των δημοκρατικών αρχών στο επίπεδο των θεσμών και των ελευθεριών. Αντικείμενο προς έρευνα δηλαδή αποτέλεσε ο τρόπος που οι νέοι\ νέες χρησιμοποιούν τα μέσα είτε για επικοινωνία, είτε για ενημέρωση και ψυχαγωγία. Διερευνήθηκε πώς επιδρούν τα μέσα στη διαμόρφωση της πολιτικής τους στάσης στη σύγχρονη ελληνική πολιτική και κοινωνική συγκυρία. Η έρευνα βασίστηκε σε 10 ποιοτικές συνεντεύξεις από άντρες και γυναίκες ηλικίας 20-26 ετών. Η επιλογή τους δεν έγινε με βάση συγκεκριμένα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν αντιπροσωπεύουν μια κοινωνική, πολιτική ή επαγγελματική ομάδα του πληθυσμού (Heidenreich, 2014). Η επιλογή των ατόμων στις ποιοτικές συνεντεύξεις πραγματοποιείται με σκοπό «την αποκρυπτογράφηση πολιτιστικών αξιών, σημασιών, πεποιθήσεων, συμπεριφορών, αντανakλάσεων, διλλημάτων κλπ» (Heidenreich, 2014).

Έτσι, και στην παρούσα έρευνα, η επιλογή των ατόμων έγινε με βάση την ποικιλομορφία, ώστε στη τελική φάση να δημιουργηθούν χαρακτηριστικοί τύποι ατόμων ανάλογοι με το θέμα που μας απασχολεί. Σκοπός ήταν η επιλογή των ατόμων να γίνει με διαφορετικά πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια ώστε να προκύψουν πολλαπλά συμπεράσματα και να διαλευκανθούν διαφορετικές όψεις του θέματος υπό εξέταση (Cortesi & Gasser, 2015). Η ποιοτική έρευνα στηρίζεται σε μικρά δείγματα ατόμων και δεν ακολουθεί τους τυπικούς κανόνες τυχαίας δειγματοληψίας, όπως συμβαίνει στις ποσοτικές μεθόδους έρευνας. Με τη δημιουργία τύπων δημιουργούνται συλλογικότητες από την ανάλυση της ποιοτικής ύλης. Σημαντικό εδώ είναι το γεγονός ότι το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε εμπεριείχε θέματα προς συζήτηση τα οποία ήταν ικανά να δώσουν στον συμμετέχοντα\ συμμετέχουσα στην έρευνα τη δυνατότητα να αναπτύξει περαιτέρω τις απόψεις του\της και εν τέλει να εκφέρει τις σκέψεις, τους προβληματισμούς και τις αξίες του. Οι ποιοτικές συνεντεύξεις έγιναν με πολίτες\ ιδιώτες, καθώς λόγω της έμμεσης σχέσης τους με τα ζητήματα προς έρευνα, δεν είχαν πλήρη γνώση και συνείδηση των πρακτικών και των σκέψεων τους και έτσι μπορούσαν να εκφραστούν πιο αυθόρμητα (Heidenreich, 2014).

Η πρώτη φάση της έρευνας περιείχε την δημιουργία ενός ανοικτού ερωτηματολογίου, σε απλή, καθημερινή γλώσσα, ώστε ο ερωτώμενος\ η ερωτώμενη

να νοιώθει οικεία και επομένως να μπορεί με μεγαλύτερη ευκολία να εκφράσει τις απόψεις του\ της πάνω στα θέματα που συζητήθηκαν. Πρόκληση αποτέλεσε η δημιουργία ενός ανοικτού ερωτηματολογίου με λογική δομή, άρα «η δημιουργία κατανοητών ερωτήσεων που θα αντικαθιστούσαν το αρχικό επιστημονικό θέμα» (Heidenreich, 2014). Με βάση την αρχική επιστημονική θέση της χρήσης των μέσων από τους νέους\ τις νέες και του τρόπου πρόσληψης των δημοκρατικών αρχών από αυτούς\ αυτές δημιουργήθηκαν οι τρεις βασικές θεματικές ενότητες. Αρχικά, η πρώτη θεματική περιείχε τη χρήση των μέσων από τους νέους\ τις νέες. Κέντρο του ενδιαφέροντος μας σε αυτή τη θεματική ήταν τα μέσα που προτιμούν οι νέοι στην καθημερινότητα τους, είτε παραδοσιακά είτε Νέα, η σχέση τους με τα ΜΚΔ, η ενημέρωσή τους για την επικαιρότητα και τέλος η χρήση τους αναφορικά με τις τέχνες και τα κοινωνικοπολιτικά δρώμενα της χώρας. Η δεύτερη θεματική αφορούσε τον τρόπο πρόσληψης των δημοκρατικών αρχών από τους νέους\ τις νέες και τη γνώμη τους για τους θεσμούς που τους ασκούν εξουσία. Στη βάση αυτής της θεματικής αναλύθηκε ένα θέμα της επικαιρότητας μέσα από το οποίο ήταν εύκολο να αντληθεί η γενικότερη άποψη των ερωτώμενων σχετικά με θεσμούς όπως η κυβέρνηση και τα Μέσα Ενημέρωσης. Τέλος, η τρίτη θεματική αφορούσε τον τρόπο πρόσληψης των δημοκρατικών ελευθεριών από τους νέους\ τις νέες, όπως η ελευθερία του Λόγου και του Έκφρασης και δημοκρατικών αρχών όπως το δημόσιο συμφέρον.

Η δεύτερη φάση της έρευνας περιείχε την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων και την απομαγνητοφώνηση τους. Περιορισμό αποτέλεσε το γεγονός ότι ενώ αρχικά είχε συμφωνηθεί με ένα συγκεκριμένο αριθμό ατόμων η συμμετοχή στις συνεντεύξεις, λόγω φόρτου εργασίας, προβλημάτων απόστασης αλλά και άλλων φυσικών εμποδίων, οι συμμετέχοντες στην έρευνα άλλαξαν, χωρίς ωστόσο να επηρεάζεται ο συνολικός αριθμός τους (10) καθώς και η διατήρηση της ποικιλομορφίας σε επίπεδο κοινωνικό, πολιτισμικό και ταξικό. Οι συνεντεύξεις έγιναν στο σύνολο τους σε εξωτερικούς χώρους ώστε να νοιώθουν οι συμμετέχοντες οικεία και να μην διστάζουν να εκφράσουν ανοικτά οποιαδήποτε άποψη τους.

Η τρίτη φάση της έρευνας αφορούσε την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων που προέκυψαν στο προηγούμενο στάδιο της πραγματοποίησης των συνεντεύξεων σε τρία επίπεδα. Αρχικά, μέσα από τις σκέψεις, τις θεωρίες και τις υποθέσεις του εκάστοτε συνεντευξιαζόμενου προέκυψε η εικόνα του κάθε ατόμου, όπως αυτό φάνηκε κατά τη διάρκεια των συζητήσεων. Σε αυτό το σημείο προωθήθηκαν τα σημαντικά στοιχεία

που προέκυψαν και απορρίφθηκαν τα λιγότερο κρίσιμα. Στη συνέχεια, το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης περιείχε το συσχετισμό των ατόμων που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις με διάφορες θεματικές. Εδώ, ο εντοπισμός έγινε σε κοινά στοιχεία ανάμεσα σε μεμονωμένες περιπτώσεις ατόμων, θέματα και ενότητες με σκοπό την δημιουργία συμπερασμάτων με περισσότερο γενικό χαρακτήρα σε σχέση με τη πρώτη φάση ανάλυσης των συνεντεύξεων. Τέλος, με μια ακόμη διαδικασία νοητικής αφαίρεσης ανάμεσα στο ποιοτικό υλικό, προχωρήσαμε στο τρίτο στάδιο ανάλυσης, αυτό του συσχετισμού θεμάτων με ανθρώπινες ομάδες (Heidenreich, 2014).

Η προσπάθεια κατανόησης των συμμετεχόντων στην έρευνα ήταν συνεχής, καθώς η έρευνα εστιάζει «στα κοινά στοιχεία που προκύπτουν κατά τον συσχετισμό θεμάτων και θέσεων με τα λεγόμενα των διαφορετικών τύπων συνεντευξιαζόμενων» και στη σύνδεση «του αφηρημένου επιστημονικού λόγου με τον λόγο των συνετευξιαζόμενων. Η προσπάθεια κατανόησης του τρόπου σκέψης μέσα από τα λεγόμενα τους είναι συνεχής» (Heidenreich, 2014).

Μέσα από την διεξαγωγή των ανοικτών συνεντεύξεων και την ανάλυση τους, η αρχική επιστημονική θέση ότι οι νέοι αδιαφορούν για τις συλλογικές διαδικασίες και έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους στα Μέσα και τους θεσμούς εξουσίας επιβεβαιώθηκε σε μεγάλο βαθμό αλλά όχι απόλυτα. Οι νέοι \ νέες ενδιαφέρονται για τα εγχώρια κοινωνικοπολιτικά δρώμενα, ωστόσο διάφοροι κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες τους αποτρέπουν από την ενεργή ενασχόληση με τα κοινά. Τέλος, μπορέσαμε να αντλήσουμε μέσα από την έμμεση προσέγγιση που έγινε, βασικές πεποιθήσεις και στοιχεία για τον τρόπο πρόσληψης βασικών δημοκρατικών αρχών και ελευθεριών.

Κεφάλαιο Πρώτο

Νέοι και Μέσα

Οι νέοι\νέες σήμερα, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και η κρίση στην κατασκευή της ταυτότητας τους

Η παράταση της ενηλικίωσης και ο ρόλος της οικογένειας

Τις τελευταίες δεκατίες βαδίζουμε από τις κοινωνίες της νεωτερικότητας στις κοινωνίες της μετανεωτερικότητας, όπου επικρατεί τόσο η ρευστότητα όσο και οι πολλαπλές ταυτότητες που ένα άτομο καλείται να υιοθετήσει και να αναπτύξει στο κοινωνικό του περιβάλλον. Ήδη από τη δεκαετία του 1960, μια περίοδο έντονης πολιτικής κινητοποίησης για τη χώρα, κάνουν την εμφάνιση τους τα πρώτα μεταϋλιστικά αιτήματα από τους κόλπους της νεολαίας, αιτήματα που έχουν σχέση με τον εκσυγχρονισμό των σχέσεων κράτους με τον πολίτη, την ηθικοποίηση της πολιτικής και τη κρατική διαφάνεια (Καρτάλου & Παναγιωτόπουλος, 2008:364). Ο νέος\ η νέα στο μεταβατικό στάδιο της ενηλικίωσης καλείται να ξεπεράσει το στάδιο της εφηβείας και να ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία. Το στάδιο αυτό όμως που σε προηγούμενες περιόδους είχε περισσότερο χρονολογικό χαρακτήρα, σήμερα στην περίοδο της μετανεωτερικότητας προσλαμβάνεται ως τρόπος ζωής. Παράγοντες που οδηγούν στην ενηλικίωση του ατόμου είναι αφενός η εγκατάλειψη της οικογενειακής εστίας, αφετέρου η ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και παράλληλα η ένταξη στην αγορά εργασίας, η οικονομική ανεξαρτητοποίηση και τέλος ο γάμος και η τεκνοποίηση (Δεμερτζής, 2014).

Ωστόσο, τα εγχώρια κοινωνικοπολιτικά δρώμενα και οι δυσμενείς οικονομικές συνέπειες που έχουν προκληθεί, έχουν οδηγήσει τους νέους\τις νέες στην παράταση της μετάβασης τους στην ενηλικίωση σε ηλικίες που ξεπερνούν τα 30-35 χρόνια, προκαλώντας φαινόμενα παρατεταμένης εφηβείας και αργοπορίας της αναδύομενης ενηλικίωσης. Ειδικά στη χώρα μας, όπου η οικογένεια παραδοσιακά έχει βαρύνοντα πολυ-λειτουργικό ρόλο, αν και ανέκαθεν προστάτευε τα μέλη της εν τέλει λειτουργεί σαν παρεμποδιστικός παράγοντας για την συναισθηματική εξέλιξη τους. Όλα τα παραπάνω οδηγούν σε μπλοκάρισμα της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, σε αίσθημα απογοήτευσης και αβοηθησίας καθώς και σε «βουβό θυμό» για την ευθύνη που φέρουν οι προηγούμενες γενιές για την παρούσα κατάσταση (Δεμερτζής, 2014).

Οι ισχυρές επιρροές της κρίσης έχουν διαμορφώσει με έναν συγκεκριμένο

τρόπο την αγορά εργασίας αλλά και όλες τις σχετικές οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές. «Οι νέοι\νέες πλέον εμπλέκονται σε πολύπλοκες μεταβατικές καταστάσεις όπως είναι η συνεχιζόμενη επισφαλής απασχόληση, η ανεργία μακράς διάρκειας, οι επαναλαμβανόμενοι κύκλοι επαγγελματικής κατάρτισης, η καθυστέρηση της ολοκλήρωσης της οικογενειακής ζωής και η νέα μορφή συμβίωσης με τους συνομηλίκους τους». Πρόκειται για καταστάσεις που απαιτούν τη διαμόρφωση πολλαπλών διαφορετικών ταυτοτήτων και δικτύων (Χτούρης, 2014:17).

Η κατάσταση απασχόλησης των νέων στη χώρα μας είναι αρκετά δυσμενής με το ποσοστό όσων εργάζονται στην ηλικιακή κατηγορία των 20-35 να καλύπτει μόνο το 40% του συνόλου. Από αυτό το ποσοστό παραλείπονται τα μεγάλα μεγέθη αδήλωτης εργασίας που σημειώνονται στην Ελλάδα. Οι κύριοι λόγοι για την μεγάλη διάσταση που έχει λάβει η νεανική ανεργία στη χώρα μας εντοπίζεται αρχικά στην αναντιστοιχία στο επίπεδο εκπαίδευσης των νέων και την ποιότητα των θέσεων εργασίας, στο χαμηλό επίπεδο αμοιβών και μέτρων κοινωνικής ασφάλισης που επεκτείνουν το χρόνο αναζήτησης της επιθυμητής εργασίας και φυσικά στο μικρό μέγεθος των διαθέσιμων επιχειρήσεων και τη πτώχευση πολλών άλλων λόγω της οικονομικής κρίσης. Έτσι, στην ηλικιακή ομάδα των 20-24 η ανεργία φτάνει το ποσοστό του 46,2 % ενώ στην ηλικιακή ομάδα των 25-29 το 30,7%. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι οι νέοι που δεν αναζητούν εργασία στην ηλικιακή ομάδα 20-24 καλύπτουν το 39,0 % ενώ στην ηλικιακή ομάδα 25-29 μόλις το 4,7%. Η παραπάνω απόκλιση στα ποσοστά αναζήτησης εργασίας πιθανόν εξηγείται από το γεγονός ότι οι νέοι\ νέες της πρώτης ηλικιακής ομάδας (20-24) εξακολουθούν να βρίσκονται στην διαδικασία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και επομένως δεν έχουν ως προτεραιότητα την αναζήτηση εργασίας. Οι περισσότεροι μάλιστα βρίσκονται ακόμα υπό το καθεστώς οικογενειακής οικονομικής προστασίας και στήριξης. Ακόμη όμως και πολλοί από αυτούς που εργάζονται φαίνεται πως εξακολουθούν να δέχονται την οικονομική βοήθεια της οικογένειάς τους, λόγω των χαμηλών απολαβών που δεν τους επιτρέπουν να καλύψουν βασικές ανάγκες τους. Ο θεσμός της οικογένειας στην Ελλάδα επομένως φαίνεται ότι τους επηρεάζει στις κοινωνικές ακόμα και προσωπικές επιλογές τους οδηγώντας τους σε συγκεκριμένους τρόπους σκέψης και συμπεριφοράς (Tsekeris κ.σ.,2015:15). Γίνεται αντιληπτό επομένως ότι η οικογένεια αποτελεί καθοριστικό παράγοντα εμπιστοσύνης στους νέους στα θέματα εύρεσης εργασίας, παρά αντίστοιχοι δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς, καθώς η οικονομική ενίσχυση που τους παρέχουν λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας εύρεσης εργασίας. Επιπλέον το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει τους

νέους\τις νέες με τις αυξημένες προσδοκίες που έχει για την εύρεση εργασίας (Χτούρης, 2014:18-25).

Οι νέοι\νέες είναι πλέον πιο επιρρεπείς στον κοινωνικό αποκλεισμό όταν εγκαταλείπουν την οικογενειακή τους εστία προς αναζήτηση ανεξαρτησίας. Αυτό προϋποθέτει ότι έχουν βρει κάποια εργασία και ότι αναζητούν τη δική τους εστία. Η τρέχουσα εγχώρια κατάσταση δεν θέτει εύκολες καμμία από τις παραπάνω προϋποθέσεις, καθώς η ανεργία και οι χαμηλές απολαβές τους εμποδίζουν να ξεκινήσουν τη δική τους ζωή. Ο κίνδυνος να βρεθούν κάτω από τα όρια της φτώχειας αμέσως μετά την απομάκρυνση από την οικογένεια τους είναι μεγάλος, με αποτέλεσμα να προτιμούν να ζουν κάτω από την πατρική τους εστία λόγω του εξασφαλισμένου καλύτερου επίπεδου διαβίωσης (European Commission, 2012: 199-200).

Ωστόσο, η κοινωνική ενσωμάτωση και ο αποκλεισμός των νέων, δύο βασικοί παράγοντες στην κατασκευή της ταυτότητας τους, επηρεάζονται άμεσα από το φαινόμενο της ανεργίας. Η κοινωνική ενσωμάτωση αποτελεί μια διαδικασία όπου οι νέοι\νέες έχουν την δυνατότητα να συμμετέχουν στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή και να εξασφαλίζουν ένα συγκεκριμένο επίπεδο ζωής και ευημερίας σύμφωνα με τα κοινωνικά δεδομένα που επικρατούν. Είναι λοιπόν, φυσιολογικό για όσους δεν μπορούν να συμμετάσχουν στην οικονομική, κοινωνική ή και πολιτιστική ζωή της χώρας τους λόγω μη διαθέσιμων οικονομικών πόρων να αισθάνονται αποκλεισμένοι από τις παραπάνω διαδικασίες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζει όλες τις πτυχές της ζωής των νέων ανθρώπων (Council & the European Commission, 2012: 199).

Κατά την διεξαγωγή των συνεντεύξεων φάνηκε πως η στάση των νέων σε ότι αφορά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες είναι φιλελεύθερη και απελευθερωμένη. Οι περισσότεροι από αυτούς έχοντας μεγαλώσει σε ένα σχολικό περιβάλλον με συμμαθητές που ανήκουν στη δεύτερη γενιά μεταναστών, και πλέον συμβιώνοντας μαζί τους στο εργασιακό περιβάλλον, καθώς και μέσα από την επαφή τους με δυτικά πρότυπα από τα ταξίδια τους και το Διαδίκτυο, έχουν οδηγηθεί σε μια ανοικτή νοοτροπία και σε έναν «φιλελεύθερο ατομικισμό» σε ζητήματα μετανάστευσης καθώς και σεξουαλικής κατεύθυνσης (Παναγιωτόπουλος, 2016:17).

Όπως φάνηκε και στην έρευνα, οι νέοι νοιώθουν εγκλωβισμένοι στα στενά όρια της οικογενειακής τους εστίας. Αρκετοί από αυτούς είναι άνεργοι αλλά ακόμη και αυτοί που εργάζονται θεωρούν ότι οι απολαβές τους αφενός δεν είναι αντάξιες των ικανοτήτων τους και αφετέρου δεν είναι ικανές να καλύψουν βασικές βιοποριστικές

ανάγκες ώστε να απομακρυνθούν από την οικογενειακή εστία προς αναζήτηση της δικής τους. Αν και αισθάνονται προστατευμένοι από οικονομική άποψη, εντούτοις θεωρούν ότι λόγω της κατάστασης που έχει περιέλθει η χώρα και που το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης φέρουν οι προηγούμενες γενιές, αδυνατούν να εξελιχθούν όπως αυτοί θα ήθελαν, να ανεξαρτητοποιηθούν και εν τέλει να κυνηγήσουν τα δικά τους όνειρα.

Το 80% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι μένουν μαζί με την οικογένεια τους και ότι δεν σκοπεύουν άμεσα να ζήσουν μόνοι τους. Το 50% όσων δήλωσαν ότι μένουν μόνοι τους, παραδέχθηκαν ότι το έχουν καταφέρει λόγω της οικογενείας τους, καθώς το σπίτι στο οποίο κατοικούν ανήκει σε κάποιο μέλος της οικογενείας τους και επομένως τα έξοδα τους είναι μειωμένα. Όλοι οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι είτε εργάζονται είτε όχι, δέχονται την οικονομική βοήθεια από κάποιο συγγενή τους.

«Δεν νομίζω ότι μπορώ να μείνω μόνος μου! Πού να φτάσουν τα 300 ευρώ που πέρνω; Άσε, καλύτερα είμαι με την μάνα μου»

«Μέσα στον επόμενο χρόνο θέλω να βρω μια αξιοπρεπή δουλειά και να ανοίξω ένα δικό μου σπίτι. Πώς να τα καταφέρω όμως έτσι όπως τα έκαναν οι δικοί μας;»

«Δεν μας φταίνε μόνο οι πολιτικοί! Καλά τα είπε ο άλλος ότι 'μαζί τα φάγαμε'!»

Η κρίση στη διαμόρφωση της ταυτότητας τους

Η ελεύθερη είσοδος του ατόμου σε διάφορες συλλογικότητες οδηγεί σε αντίστοιχη απόκτηση πολλαπλών ταυτοτήτων, που οριοθετούν με τις δομές τους και περιορίζουν φαινόμενα όπως η κοινωνική παραβατικότητα. Ωστόσο, σήμερα παρατηρείται το φαινόμενο της «αντιδομής», της αποκοπής δηλαδή των νέων από συλλογικές δομές, ηθικούς και θεσμικούς δεσμούς, οδηγώντας τους συχνά σε φαινόμενα βίας, «με στόχο την κάθαρση του κοινωνικού δράματος που έχει δημιουργηθεί» (Κονδύλης, 1991:274-275). Ο ελεύθερος χρόνος πλέον δεν θεωρείται ως ανάπαυση για παραγωγικότερη συνέχιση της εργασίας, αλλά ως το μέσο που παρέχει στον νέο\ στην νέα τη δυνατότητα να διαμορφώσει τον χρόνο του\ της πάνω σε ευρύτερη καταναλωτική βάση. Οι νέοι\ νέες δηλαδή έχουν ανάγκη για περισσότερη κατανάλωση και ως εκ τούτου για περισσότερη εργασία για την επίτευξη αυτού (Κονδύλης, 1991: 247). Επομένως όταν έρχονται αντιμέτωποι με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, την αναντιστοιχία των προσόντων τους προς τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας και την δυσμενή πολιτική και κοινωνική κατάσταση στη χώρα, λογικό επακόλουθο είναι η αποστροφή τους προς παραδοσιακούς θεσμούς της κοινωνίας και της πολιτικής και τα αντίστοιχα αισθήματα απογοήτευσης και θυμού για τις μειωμένες ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου που τους

προσφέρονται.

Έτσι, καθώς πολλές πτυχές της ενήλικης ζωής όπως η ασφαλιζόμενη εργασία και η οικονομική ανεξαρτησία, συμβαίνουν αργότερα από την ηλικία των 18, ενδεχομένως και η πολιτική ανησυχία να έρχεται και αυτή σε μεταγενέστερο στάδιο. Ίσως έτσι να εξηγείται και η γενικότερη τάση για εκλογική αποχή στις νεαρές ηλικίες των 18-24. Η αποχή ωστόσο των νέων από παραδοσιακές πολιτικές δομές είναι μειωμένη αφού δεν θεωρούν ότι υπάρχει ανταπόκριση στα συμφέροντα τους. Αντιθέτως θεωρούν ότι η συμμετοχή σε κοινοτικές δραστηριότητες και οργανώσεις μικρής κλίμακας, όπως η συμμετοχή σε τοπικούς αθλητικούς συλλόγους, είναι εκτός από ευκολότερη και πιο ουσιαστική. Ωστόσο και πάλι φαίνεται πως εκτός από την πολιτική αδιαφορία και την τάση για εκλογική αποχή, οι νέοι νέες συμμετέχουν και σε λιγότερες ομάδες, σε λιγότερες μορφές συλλογικής δράσης που θα προκαλούσαν την ταχύτερη και καλύτερη ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα από την κατασκευή της ταυτότητας τους (Bennett, 1998:742).

Βασικό χαρακτηριστικό των σημερινών κοινωνιών είναι η αλλαγή στην ταυτότητα των νέων, στη κατασκευή της εν γένει και στις συνέπειες που μια τέτοια αλλαγή μπορεί να επιφέρει για την πρόσληψη και την εξέλιξη των δημοκρατικών αρχών. Παλαιότερα το άτομο βρισκόταν υπό την επήρεια συλλογικών δομών, κυρίως θρησκευτικών, όπου λαμβάνονταν οι αποφάσεις για το τι είναι καλό, ηθικό, ορθό και τι είναι κακό, ανήθικο και λάθος. Αυτά αποτελούσαν νοήματα που ήταν ήδη διαμορφωμένα χωρίς να χρειάζεται η προσωπική άποψη του. Σήμερα ωστόσο, το άτομο καλείται για τα ίδια ζητήματα να πέρνει συνεχώς αποφάσεις και να παράγει νόημα. Αυτή η νέα δομή των κοινωνιών φέρνει την ατομική ταυτότητα στο κέντρο. Η διαδικασία διαμόρφωσης της προσωπικότητας του ατόμου στην περίοδο των κοινωνικών δικτύων αποτελεί μια εξουθενωτική διαδικασία, καθώς καλείται να παρουσιάσει διαφορετικές διαστάσεις της ταυτότητας του (Kaufmann, 2011:1-6).

Στις νέες μορφές οικονομικής ζωής και πληροφόρησης που έχουν προκύψει, το άτομο σκέφτεται περισσότερο ατομικά και λιγότερο συλλογικά. Η έμφαση πλέον γίνεται στις δημιουργικές δυνατότητες του. Με τις νέες μορφές ατομικότητας που επέφερε ο καπιταλισμός, οι εργαζόμενοι επενδύουν στις προσωπικότητες τους στον επαγγελματικό χώρο, έτσι αυτή η διαδικασία λόγω της αυξημένης κοινωνικής κινητικότητας θα τους δώσει την ευκαιρία να μετακινηθούν από τη μία κοινωνική θέση στην άλλη. Κεντρική επιθυμία πλέον είναι να βρίσκεται ο νέος\η νέα στο επίκεντρο, είτε σε καλλιτεχνικό, αθλητικό ή πολιτικοκοινωνικό επίπεδο. Ιδιαίτερα μέσω των ΜΚΔ

επικρατεί ο ατομισμός και ο διαχωρισμός, αφού το κάθε άτομο ξεχωριστά προβάλλει τον εαυτό του χωρίς να είναι απαραίτητος αστέρας, χάνοντας όμως με αυτή την εναλλακτική μορφή ισότητας τη σημαντικότητα του. Ισότητα εδώ σημαίνει δυνατότητα ορατότητας για όλους. Το είδος ισότητας που έχει προκύψει δεν έχει σχέση ούτε με οικονομικές ούτε με πολιτικές δομές αλλά με κοινωνικές. Η οικονομική ανισότητα αποτελεί δεδομένο στις σύγχρονες κοινωνίες. Ο φτωχός όμως δεν αισθάνεται μειονεκτικά λόγω της ένδειας αλλά γιατί δεν είναι ορατός μέσω του τρόπου ζωής του (Berkowitz, 2014).

Κατά τη διάρκεια μίας εκ των συνεντεύξεων, ένας συνομιλών ανέφερε ότι *«για μένα φτώχεια δεν είναι μόνο να μην έχω να φάω. Είναι να μην μπορώ να ζήσω τη ζωή που εγώ θέλω, να αγοράσω ή να κάνω πράγματα που θα με κάνουν να νοιώσω σημαντικός, να καλύψω τις ψυχολογικές μου ανάγκες εκτός των υλικών»*. Σε αυτό το σημείο, έγινε αντιληπτό ότι η σημαντικότητα του ατόμου και η ανάγκη του να βρίσκεται στο επίκεντρο είναι τα πλέον σημαντικά στην περίοδο που διανύουμε. Ακόμη δηλαδή και αν οι νέοι προστατεύονται βιοποριστικά από την οικογένεια τους, και πάλι αδυνατούν να θεωρηθούν πλήρεις, καθώς λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν δεν καταφέρνουν να βρεθούν στο επίκεντρο των κοινωνικών δικτύων που βρίσκονται.

Σήμερα, η επιβίωση σαν όρος έχει αποκτήσει ηθικό νόημα. «Η υλική αναγκαιότητα, που οδηγεί συχνά σε έλλειψη ελευθερίας, παλαιότερα αποτελούσε κριτήριο για την ηθικότητα. Ωστόσο, ηθική ζωή πλέον θεωρείται αυτή που βιώνεται δημοσίως» (Lasch, 1986). Η ανάπτυξη και οι αλλαγές που συμβαίνουν στην κοινωνία αναπόφευκτα επηρεάζουν και το ίδιο το άτομο. Επομένως, «καθώς ο δικός μας πολιτισμός πλέον είναι η σφαίρα των μέσων επικοινωνίας, ο δημόσιος βίος για το άτομο έχει μετατραπεί σε ένα είδος φαντασίωσης, όπου οι χρονικοί ορίζοντες είναι εξαιρετικά βραχείς και το εφήμερο κυριαρχεί» (Ignatieff, 1986).

«Η έννοια του «εγώ» που σε προηγούμενες δεκαετίες γινόταν αντιληπτή ως οργανωμένο όλον, τώρα έρχεται να δώσει τη θέση της σε διάτρητα ισότιμα βιώματα που υποτιμούν κλασσικές συλλογικές ιδέες όπως το πάθος για μια μεγάλη ιδέα και η επιφανειακή τριβή με πολιτικές και κοινωνικές αξίες» (Κονδύλης, 1991: 256-257). Τα παραπάνω σε συνδιασμό και με άλλους παράγοντες οδηγούν σε κοινωνικό κατακερματισμό και πτώση των συλλογικών αξιών. Σήμερα υπερτερεί η ιδιωτικότητα, ατομικά σχέδια δηλαδή με βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα που δεν δηλώνουν καμμία συμμετοχή σε ένα δημόσιο χρονικό ορίζοντα. «Δεν υπάρχει συμμετοχή στον δημόσιο

χώρο, παραμένει κενός και διαθέσιμος μόνο για τη δημοσιότητα» (Καστοριάδης, 1986). Οι σημερινές κοινωνίες διακρίνονται από μια ασυνέχεια στο χώρο και το χρόνο και μια αποκοπή των νέων με έννοιες και αξίες όπως η ιστορία και με παραδοσιακούς φορείς κοινωνικοποίησης, όπως η εκκλησία και το σχολείο. Ο κόσμος γίνεται έτσι πιο ασταθής καθώς λείπει η ιστορική συνέχεια, «η αίσθηση δηλαδή ότι ο κόσμος υπήρχε πριν από εμάς και θα εξακολουθεί να υπάρχει και μετά» (Lasch, 1986).

Διαδίκτυο και Κινητό

Η συντριπτική πλειοψηφία των νέων κάνουν χρήση του Διαδικτύου από το κινητό τους. Μάλιστα, επιλέγουν να χρησιμοποιούν υπηρεσίες με μεγάλο όγκο δεδομένων ώστε να έχουν μεγαλύτερη ελευθερία για πλοήγηση στο κινητό τους και σε χώρους που δεν έχουν σταθερή παροχή (Wifi). Ο λόγος που χρησιμοποιούν τα δεδομένα από τα κινητά, των οποίων η χρήση τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί εντυπωσιακά είναι κυρίως η συμμετοχή των νέων στα ΜΚΔ. Θεωρούν πως αποτελεί έναν φθηνό και εύκολο τρόπο επικοινωνίας με τους φίλους τους αλλά και άτομα του κοινωνικού τους περίγυρου αφού έτσι ξεπερνιούνται τα εμπόδια χώρου και χρόνου που απαιτεί η φυσική επαφή. Στον διαδικτυακό χώρο οι νέοι έχουν τη δυνατότητα να έρχονται σε επαφή με άτομα με κοινά ενδιαφέροντα πολιτικά, καλλιτεχνικά, αθλητικά ή θέματα φύλου κλπ. Με την ανταλλαγή απόψεων και τη συζήτηση για θέματα που τους απασχολούν, ενισχύουν έτσι τα δίκτυα των κοινωνικών τους επαφών (Boyd & Ellison, 2008:223). Δηλαδή, καθώς η καθημερινότητα για τους νέους γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη και ο χρόνος πιέζει καθώς οι υποχρεώσεις που αφορούν την εκπαίδευση ή την εργασία είναι πολλές, ο εύκολος και κυρίως δωρεάν τρόπος ανταλλαγής μηνυμάτων, φωτογραφιών και βίντεο (ακόμη και ηχογραφήσεων ή ζωντανών συνομιλιών) που προσφέρουν εφαρμογές όπως το Messenger, το Viber και το Instagram, αποτελούν ένα πρόσφορο περιβάλλον στο οποίο οι νέοι κινούνται με μεγάλη άνεση. Το Facebook αποτελεί την υπ' αριθμόν ένα εφαρμογή ανάμεσα στους συνεντευξιαζόμενους της έρευνας μας, καθώς συγκεντρώνει και καλύπτει το σύνολο των αναγκών τους σε επικοινωνία, ενημέρωση και ψυχαγωγία.

«Φυσικά και έχω Ίντερνετ στο κινητό! Το χρησιμοποιώ για το Facebook, ενημέρωση και επικοινωνία περίπου 2 ώρες ημερησίως.»

«Χρησιμοποιώ πάρα πολύ και το Ίντερνετ και τα social media καθημερινά και σε μεγάλο βαθμό. Μπαίνω περίπου πέντε ώρες την ημέρα, όχι μόνο για Facebook αλλά και για άλλα Social Media.»

«Εννοείται πως κάνω χρήση του Διαδικτύου στο κινητό. Περισσότερο για το Facebook... Και για άρθρα και ενημέρωση αλλά κυρίως το Facebook.»

«Διαβάζω άρθρα στο Διαδίκτυο από το κινητό και παρακολουθώ ειδήσεις ,κυρίως αθλητικές , αλλά το έχω βασικά για ψυχαγωγία και ενημέρωση μέσω του Facebook.»

Ένα ακόμα σημαντικό δεδομένο το οποίο προέκυψε από την έρευνα αποτελεί το γεγονός ότι οι περισσότεροι νέοι προτιμούν τη χρήση του Διαδικτύου από το κινητό και λιγότερο από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή τους. Το φαινόμενο αυτό το οποίο έχει παρατηρηθεί τα τελευταία χρόνια στις περισσότερες χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου, δείχνει πως η εξέλιξη της τεχνολογίας και συγκεκριμένα των smartphones έχει επηρεάσει τον τρόπο χρήσης του Διαδικτύου, κυρίως των νέων οι οποίοι φαίνεται να προσαρμόζονται ευκολότερα στα νέα τεχνολογικά δεδομένα σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες.

Άλλωστε η ενημέρωση για την επικαιρότητα κυρίως από τα smartphones αποτελεί ευρωπαϊκό φαινόμενο με το 53% του κοινού να τα προτιμά για την ενημέρωση τους, ποσοστό που ανεβαίνει σε χώρες όπως η Σουηδία (69%) και η Ελβετία (61%). Μάλιστα στη Βρετανία το 19% του κοινού όπως προέκυψε από αντίστοιχη έρευνα δηλώνει πως χρησιμοποιεί μόνο το κινητό του για την ενημέρωση του τουλάχιστον πέντε φορές την ημέρα (Newman κ.σ., 2016:15).

Έτσι και κατά τη διεξαγωγή της έρευνας μας, παρατηρήθηκε έντονα η προτίμηση σε κινητά έναντι ηλεκτρονικών υπολογιστών για την χρήση του Διαδικτύου. Οι λόγοι που προέβαλαν οι περισσότεροι ερωτώμενοι για την προτίμηση τους στα smartphones είναι η ευχρηστία τους, καθώς μπορούν να τα χρησιμοποιούν οπουδήποτε σε εξωτερικούς χώρους και όχι μόνο σε κάποιο γραφείο. Επίσης οι μεγάλες οθόνες, που τα περισσότερα κινητά πλέον διαθέτουν, προσφέρουν άνεση στην όραση ενώ παράλληλα δίνεται η δυνατότητα στους χρήστες να συμμετέχουν και σε άλλες δραστηριότητες, όπως η μεταφορά των κινητών στο χώρο εργασίας τους, η αγορά προϊόντων, ακόμα και η διασκέδαση με τους φίλους τους.

«Κινητό γιατί το 'χω συνέχεια πάνω μου. Εννοείται το χρησιμοποιώ και κατά τη μεταφορά από το σπίτι στη δουλειά και για καφέ όταν βγαίνω. Γενικά παντού όταν έχω ελεύθερο χρόνο.»

«Προτιμώ το κινητό γιατί είναι πιο εύχρηστο , δεν χρειάζεται να ανοίγεις οθόνες και να βάζεις κωδικούς, ενώ με το κινητό στο άψευε σβήσε μπαίνεις. Άλλωστε τα περισσότερα κινητά έχουν πλέον μεγάλη οθόνη.»

«Μπορείς να βλέπεις τα πάντα από το κινητό πλέον.»

Ωστόσο, υπήρξε και η μερίδα εκείνη η οποία ακόμη και αν τείνει να χρησιμοποιεί το κινητό όταν βρίσκεται σε εξωτερικούς χώρους, προτιμά τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών καθώς αποτελεί περισσότερο ξεκούραστη λύση.

«Προτιμώ τον υπολογιστή... Η οθόνη είναι μεγαλύτερη και είναι πιο ξεκούραστο από το κινητό.»

«Προτιμώ τους υπολογιστές περισσότερο γιατί δεν κολλάνε, ενώ όταν είμαι έξω θα προτιμήσω τα κινητά.»

«Προτιμώ τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές γιατί μου είναι πιο εύκολο να επισκέπτομαι τα διάφορα ενημερωτικά sites χωρίς να κολλάνε, όπως το κινητό.»

Νέοι και συμμετοχή στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης

Το 2012 υπολογίστηκε ότι κάθε ένα λεπτό ανεβαίνουν 3600 φωτογραφίες στο Instagram, 48 ώρες video στο YouTube και 2 εκατομμύρια αναζητήσεις στο Google (Cortessi & Gasser, 2015:1426). Φαίνεται λοιπόν ότι τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης αποτελούν το πιο αγαπημένο Μέσο των νέων όταν χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο, όπου η παραγωγή αλλά και η έκθεση\πρόσβαση στην πληροφορία εξελίσσεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς.

Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους\ τις ερωτώμενες δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν περισσότερο από τα ΜΚΔ το Facebook και το Instagram. Στο Facebook ο κύκλος των διαδικτυακών φίλων των χρηστών, των ατόμων δηλαδή που μπορούν να έχουν άμεση πρόσβαση στο περιεχόμενο του χρονολογίου τους, κυμαίνεται στους 700. Άλλοι χρήστες δήλωσαν ότι οι φίλοι τους στο Facebook αντικατοπτρίζουν πλήρως την πραγματική τους ζωή , καθώς αποτελούν άτομα που είτε γνωρίζουν καιρό είτε έχουν συναναστραφεί έστω και μια φορά μαζί τους. Ταυτόχρονα, υπήρξαν και χρήστες με μεσο όρο φίλων τους 1000 που παραδέχθηκαν ότι δεν αντικατοπτρίζει αυτή η εικόνα την πραγματική τους ζωή, καθώς ενδέχεται να έχουν ως φίλους άτομα που είναι γνωστοί ή φίλοι άλλων φίλων τους, άτομα άγνωστα που απλά τους προτάθηκαν από

την εφαρμογή, ακόμη και διάσημα άτομα του πολιτικού, καλλιτεχνικού ή αθλητικού χώρου που εκφραζουν τα ενδιαφέροντα των χρηστών.

«Έχω περίπου 1739 φίλους στο Facebook και 238 followers στο Instagram. Είναι άτομα από κοινές παρέες που έχουμε βγει εστω και μία φορά.»

«Στο Facebook έχω μόνο 300 φίλους και είναι όλοι από το κοινωνικό μου περιβάλλον. Θέλω να τους ξέρω αλλιώς να μην έχω τον κάθε άσχετο.»

«Έχω και Facebook και Instagram και Snapchat. Στο Facebook έχω περίπου 850 φίλους. Τους ξέρω όλους φυσικά, ακόμα και στο Instagram που έχω 300 followers και τους ξέρω επίσης όλους.»

«Έχω πολλούς φίλους στο Facebook. Θα με ρωτήσεις αν τους ξέρω όλους; Όχι προσωπικά!»

«Περίπου 400 φίλους, σχετικά γνωστοί... από το στρατό, παλιοί συμμαθητές... Στο Instagram δεν έχω άμεση σχέση με τους followers μου, άλλωστε γι' αυτό έχω και ανοικτό το profile μου.»

Η χρήση των ΜΚΔ από τους νέους αναπτύσσεται με ραγδαίους ρυθμούς και επηρεάζει άμεσα τη καθημερινότητά τους. Οι λόγοι που τα καθιστούν τόσο σημαντικά ποικίλουν. Συγκεκριμένα, η πρώτη σε προτιμήσεις εφαρμογή στους νέους, το Facebook, λειτουργεί ως μια πλατφόρμα όπου οι νέοι μπορούν να δημιουργούν το δικό τους περιεχόμενο με τις δικές τους αναρτήσεις ή να αποκτούν πρόσβαση σε άλλα περιεχόμενα από τις αναρτήσεις άλλων χρηστών. Επομένως η επαφή με την πληροφορία είναι τεράστια, καθώς οι αναρτήσεις γενικά στα ΜΚΔ χαρακτηρίζονται από υψηλή προσβασιμότητα και προσαρμοστικότητα. Ακόμη και στο Instagram, που τα τελευταία χρόνια έχει αναδειχθεί ιδιαίτερα και αποτελεί την υπ' αριθμόν δύο προτίμηση ανάμεσα στους νέους\ στις νέες, όπως προέκυψε από την έρευνα, παρόλο που η λειτουργία του εστιάζει περισσότερο στο ανέβασμα φωτογραφιών και βίντεο και λιγότερο στην ανταλλαγή μηνυμάτων, αν και σαφώς υπάρχει και αυτή η επιλογή, αποτελεί ευρέως γνωστή εφαρμογή καθώς χρησιμοποιείται και για άλλους σκοπούς, όπως θα δουμε παρακάτω.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η πλειοψηφία των ερωτώμενων χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο κυρίως για τη χρήση των ΜΚΔ, με το Facebook και το Instagram να έρχονται πρώτα στις προτιμήσεις τους. Μάλιστα, η προτίμηση αυτή αφορά όχι μόνο τη χρήση του Διαδικτύου από το κινητό τους αλλά και από τον

ηλεκτρονικό υπολογιστή. Το Facebook συγκεκριμένα προτιμήθηκε από το σύνολο των ερωτώμενων καθώς το χρησιμοποιούν για ψυχαγωγία, για ανέβασμα περιεχομένου ή πρόσβαση στο περιεχόμενο άλλων διαδικτυακών φίλων τους, για να δείχνουν και να βλέπουν πού βρίσκονται και για να προβάλλουν τη ζωή τους. Επιπλέον, το χρησιμοποιούν και για επικοινωνία, καθώς όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως αποτελεί έναν εύκολο και δωρεάν τρόπο ανταλλαγής μηνυμάτων με τους φίλους, συνεργάτες, συμφοιτητές ή και γνωστούς τους.

Οι συζητήσεις που διεξάγουν οι νέοι\ νέες στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης έχουν μεγάλη σημασία. Από κάθε είδους συζήτηση φαίνεται πως κάποιος μπορεί να αποκομίσει κάτι, για παράδειγμα από μια πιθανή συνομιλία περί πολιτικής. Μέσα από τη συζήτηση και τη συνομιλία δημιουργούνται οι γνώμες και διαμορφώνονται απόψεις (Tarde, 1967:313-317).

Ωστόσο, ιδιαίτερα σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι οι νέοι\ νέες χρησιμοποιούν το Facebook όχι μόνον για ψυχαγωγικούς και επικοινωνιακούς λόγους, αλλά και για την ενημέρωσή τους. Κάνοντας ένα like στις σελίδες διαφόρων εφημερίδων, ενημερωτικών ιστοσελίδων και ιστότοπων, δηλώνοντας δηλαδή ότι τους αρέσουν οι συγκεκριμένες διαδικτυακές σελίδες, αποκτούν πρόσβαση στο περιεχόμενο τους και τα άρθρα τους, τα οποία τους εμφανίζονται στην αρχική σελίδα τους και δεν χρειάζεται να ψάξουν στις ίδιες τις ιστοσελίδες. Για αυτό το σκοπό άλλωστε η συντριπτική πλειοψηφία δήλωσε πως δεν διαβάζουν πλέον εφημερίδες καθώς μέσω του Facebook έρχονται σε επαφή με το online περιεχόμενό τους. Επίσης, θεωρούν ότι μέσω του Facebook η ενημέρωσή τους είναι πιο άμεση καθώς σχεδόν την ίδια χρονική περίοδο διεξαγωγής ενός γεγονότος, η αρχική τους σελίδα στο Facebook γεμίζει με αναρτήσεις είτε μεμονωμένων ατόμων είτε με ρεπορτάζ από τις σελίδες εφημερίδων και ενημερωτικών ιστότοπων σχετικά με το γεγονός. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι πολύνεκρες επιθέσεις των τζιχαντιστών σε διάφορες πρωτεύουσες το περασμένο χρόνο, οι οποίες λίγα μόλις λεπτά μετά, ή ακόμα και παράλληλα με την διεξαγωγή τους προβλήθηκαν σε όλα τα ΜΚΔ και ιδιαίτερα στο Facebook με αποτέλεσμα να μπορεί να ενημερωθεί ο καθένας/μία για τα τεκταινόμενα σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου. Το πλεονέκτημα της άμεσης ενημέρωσης που διαθέτει το Facebook οδηγεί τους νέους\ νέες στην προτίμηση του σε σχέση με άλλα παραδοσιακά μέσα, όπως η τηλεόραση ή οι εφημερίδες.

«Τα βλέπω όλα από το κινητό πριν τα δω στις ειδήσεις(...) Στο Ίντερνετ βγαίνουν όλα πλέον πάρα πολύ γρήγορα, άρα γιατί να δω τις ειδήσεις των 8;»

«Εφημερίδα έχω να αγοράσω πάρα πολύ καιρό, προτιμώ την online ενημέρωση που είναι άμεση»

«Αν και έχω καιρό να διαβάσω εφημερίδες και μου αρέσουν, προτιμώ τις online μέσω της αρχικής του Facebook γιατί επιλέγω εγώ τι θα δω»

Ωστόσο δεν έλειψαν από την έρευνα εκείνοι που επισκέπτονται αποκλειστικά συγκεκριμένες ιστοσελίδες και ιστότοπους όταν θέλουν να ενημερωθούν για την επικαιρότητα, είτε πολιτική είτε ακόμα και αθλητική.

«Όταν θέλω να μάθω για κάτι που έγινε στα αθλητικά που με ενδιαφέρουν πολύ, θα επισκεφθώ το gazzeta.gr και θα μπω μόνος μου να το ψάξω. Δεν χρειάζεται να δω μόνο την αρχική του Facebook.»

«Όταν συμβαίνει κάτι σημαντικό θα το ψάξω μόνη μου! Είτε στο google είτε σε ενημερωτικά sites και blogs. Σπάνια όμως θα ανοίξω την τηλεόραση.»

Ενδιαφέρον ακόμα προκαλεί ότι οι νέοι/νέες αντιλαμβάνονται τα ΜΚΔ ως έναν χώρο όπου πραγματικά μπορούν να κάνουν τα πάντα. Εκτός από την ψυχαγωγία και την επικοινωνία, όπου μπορούν να μιλήσουν με τους φίλους τους με τους οποίους δεν έχουν καθημερινή επαφή είτε λόγω απόστασης είτε καθημερινών υποχρεώσεων, να φλερτάρουν ή ακόμα και να δείξουν φωτογραφίες από μέρη που έχουν πάει, κάποιοι κάνουν χρήση και για λόγους επαγγελματικούς καθώς αποτελεί ένα πρόσφορο έδαφος για επαγγελματικές ευκαιρίες και για την ανάδειξη των επαγγελματικών ενδιαφερόντων τους.

«Προτιμώ το Instagram γιατί μου αρέσει η φωτογραφία και μπορώ να προωθώ τις φωτογραφίες μου από εκεί. Προωθώ οποιαδήποτε δουλειά μέσα από τα Social Media, είναι βασικό χαρτί.»

«Μου αρέσει πολύ η προώθηση των πάντων από τα Social Media, από το Instagram μπορείς να πληρωθείς κιόλας.»

«Βρήκα δουλειά μέσω του Facebook, αφού επικοινωνήσα αρχικά με τον εργοδότη μου μέσω του chat.»

Βασικό πλεονέκτημα των ΜΚΔ είναι η διαδραστική διάσταση, η αλληλόδραση του χρήστη με την πληροφορία, μια δυνατότητα που εκλείπει εμφανώς από τα παραδοσιακά μέσα. Μέσα από το Facebook, ο χρήστης μπορεί να ανταλλάσει απόψεις και να εκφέρει γνώμη γύρω από ένα άρθρο το οποίο διαβάζει, μπορεί να δείξει την δεκτικότητα ή την αποδοκιμασία για μια είδηση που προσλαμβάνει, ακόμη και να δηλώσει ότι του αρέσει ή δεν του αρέσει μια φωτογραφία ή ένας σύνδεσμος που κάποιος άλλος ανήρτησε. Χαρακτηριστικό πλεονέκτημα θεωρείται η κατάργηση του χωροχρόνου καθώς ο καθένας, οποιαδήποτε στιγμή και παντού μπορεί να έχει πρόσβαση στις αναρτήσεις άλλων χρηστών, και αυτή η πρόσβαση κάνει ευκολότερη την άμεση κινητοποίηση και τη συμμετοχή. Αντιθέτως, η ροή της πληροφορίας στα παραδοσιακά μέσα, όπως για παράδειγμα η τηλεόραση και η εφημερίδα, είναι μονόπλευρη, από τον πομπό στον δέκτη. Έτσι, ο τηλεθεατής ή ο αναγνώστης αδυνατεί να σχολιάσει, να επιδοκιμάσει ή να αποδοκιμάσει την πληροφορία που λαμβάνει, με εξαίρεση φυσικά τη δυνατότητα αλλαγής καναλιού ή κλεισίματος της εφημερίδας ή και τον (συχνά ανώνυμο) σχολιασμό άρθρων στον ηλεκτρονικό Τύπο (Ρουμελιώτου, 2012:2-3).

Έτσι μέσα από τους ιστότοπους κοινωνικών ειδήσεων και τα προφίλ στο Facebook, δόθηκε η ευκαιρία στους πολίτες να εκφράζουν ανοικτά τη γνώμη τους σχολιάζοντας την επικαιρότητα. Μέσα από τη δυνατότητα για διάλογο που τους δόθηκε, το κοινό δεν είναι πλέον παθητικό και έχει δύναμη στο να επιλέξει τι θα διαβάσει, θα δει ή θα ακούσει έχοντας πλέον και δυνατότητα σχολιασμού (Ρουμελιώτου, 2012:6). Τα άτομα μέσα από τις δυνατότητες που τους προσφέρουν τα ΜΚΔ θεωρούν ότι είναι οι ίδιοι κριτές σε αυτά που διαβάζουν και βλέπουν. Πολλοί ενεργοί χρήστες του Διαδικτύου αντιμετωπίζουν τους εαυτούς τους ως συντάκτες και παραγωγούς ειδήσεων και όχι μόνο ως καταναλωτές του ενημερωτικού προϊόντος καθώς μπορούν να συγκρίνουν τις πηγές τους δημιουργώντας ακόμα και οι ίδιοι νέες, μέσα από τα σχόλια και τις αναρτήσεις τους (Newman κ.σ., 2016:12). Ωστόσο, για πολλούς αυτή η διαδικτυακή συμμετοχή μέσω των σχολίων θεωρείται ως μια μορφή «τεμπελιάς», όπου η νέα γενιά με ένα «κλικ» επιδοκιμάζει ή αποδοκιμάζει μια είδηση αντί να συμμετέχει με πράξεις στα κοινά (Ρουμελιώτου, 2012:9). Γενικότερα οι χρήστες που χρησιμοποιούν τα ΜΚΔ ως πολιτικό εργαλείο ακόμη και ενημέρωσης είναι πιο πιθανόν να συμμετέχουν στα κοινά, ωστόσο το πρόβλημα έγκειται στον πιθανό περιορισμό της ενασχόλησης με τα κοινά μόνο στον ψηφιακό κόσμο και όχι

στον πραγματικό. Ωστόσο υπάρχει έντονη και η αντίληψη ότι ο σχολιασμός στα ΜΚΔ αποτελεί και αυτός με τη σειρά του μια μορφή συμμετοχής στα κοινά. Το άτομο μέσα από τις δικές του ιστορίες γίνεται σημαντικός παράγοντας συλλογικών δράσεων, ενεργοποιώντας έτσι τα δικά του κοινωνικά δίκτυα. Το Διαδίκτυο υπό αυτή την έννοια αποτελεί θετικό φορέα επιρροής και ενθάρρυνσης της συμμετοχής των νέων, καθώς αφενός το κόστος της πληροφορίας είναι χαμηλό, αφετέρου ενθαρρύνεται ο διάλογος και υπάρχει άνεση στη δράση τους (Casteltrione, 2014:4).

Στην έρευνα παρατηρήθηκε ότι οι ερωτώμενοι\ ερωτώμενες παρατηρούν ιδιαίτερα τα σχόλια κάτω από αναρτήσεις στα ΜΚΔ. Ο βασικότερος λόγος που προέβαλαν είναι η δυνατότητα ελέγχου της ποιότητας και της εγκυρότητας του άρθρου που διαβάζουν καθώς υπάρχουν και άρθρα με παραπλανητικό τίτλο ώστε να μπαίνουν οι χρήστες και να κερδίζουν αναγνωρισιμότητα χωρίς ωστόσο να είναι αξιόλογα. Γενικότερα οι νέοι δείχνουν πως εμπιστεύονται σχολιασμούς ατόμων που ανήκουν στα δικά τους κοινωνικά δίκτυα. (Bennett, 2013:22)

«Λαμβάνω υπόψη και τα σχόλια, ορισμένες φορές το άρθρο μπορεί να ξεκινά με έναν τίτλο που είναι κυρίως σοκαριστικό για 'clickbait', οπότε κοιτάς και λίγο τα σχόλια που έχουν γέλιο.»

«Τα περισσότερα σχόλια είναι απαράδεκτα αλλά κανα δύο που διαβάζω αξίζουν.»

«Ανάλογα με το μέσο διαφορετική και η ποιότητα των σχολίων, για παράδειγμα διαφορετικό το σχόλιο κάτω από το Facebook και διαφορετικά σε μια ιστοσελίδα.»

«Θα κοιτάζω λίγο και τα σχόλια από κάτω να δω αν είναι αλήθεια αυτά που διαβάζω.»

Ωστόσο, παρόλο που οι ερωτώμενοι\ ερωτώμενες έδειξαν ότι διαβάζουν και λαμβάνουν υπόψη τα σχόλια, στην ερώτηση αν συμμετέχουν κιόλας, η πλειοψηφία απάντησε ότι δεν προτιμά να σχολιάζει κάτω από τις δημοσιεύσεις. Οι λόγοι που προβλήθηκαν για την αποχή είναι ποικίλοι. Άλλοι απάντησαν πως ο λόγος που απέχουν είναι το αίσθημα ντροπής και ανασφάλειας καθώς φοβούνται μην κατακριθούν για τις απόψεις τους («Δεν συμμετέχω στα σχόλια γιατί δεν θέλω να δείξω δημόσια τη γνώμη μου καθώς πολλές φορές είναι κατακριτέα η άποψη και υπάρχουν άτομα που δεν πιστεύουν σωστά και μπορούν να σε κατακρίνουν για την ιδεολογία σου.»). Ωστόσο δεν έλειψαν και εκείνοι που δήλωσαν πως απέχουν από τα σχόλια καθώς θεωρούν ότι μόνο αν έχει κάποιος γνώσεις πάνω σε ένα θέμα έχει δικαίωμα να σχολιάσει («Θα

συμμετάσχω μόνο αν δω ότι με παίρνει, ότι γνωρίζω πράγματα. Αν είσαι άσχετος δεν πρέπει να μιλάς.»).

Η κουλτούρα του θεατή που επικρατεί στις σημερινές κοινωνίες οδηγεί στην απόλυτη σύμπτυξη της ιδιωτικής με τη δημόσια σφαίρα. Η πληροφορία πλέον όπως άλλωστε και η διασκέδαση έρχονται μέσα στο σπίτι του νέου άμεσα, έτσι η πρόσβαση στο εξωτερικό επικοινωνιακό περιβάλλον είναι εύκολη και καθημερινή. Οι νέοι νέες επικεντρώνονται σχεδόν αποκλειστικά στις ατομικές επικοινωνιακές ανάγκες τις οποίες ικανοποιούν εξατομικευμένα, γεγονός που συνδέεται με εξασθένηση της κοινωνικής τους ζωής και των κοινών τους δράσεων. Η ενημέρωση για την επικαιρότητα και τον κόσμο αποτελεί μια δραστηριότητα που μπορεί να την επιτύχει απολύτως μόνος του μόνη της μέσω του χαμηλού κόστους που του της παρέχει το Διαδίκτυο. Εδώ, ωστόσο κρύβεται και ο κίνδυνος της υπερπληροφόρησης χωρίς να υπάρχει και η αντίστοιχη επιθυμία για συμμετοχή (Gauchet, 2006). Το φαινόμενο αυτό έχει πάρει μαζικές διαστάσεις και έτσι οι νέοι όπως φάνηκε και από την έρευνα προτιμούν να παρακολουθήσουν και να αναλύσουν ένα θέαμα παρά να συμμετάσχουν σε αυτό.

Νέοι, Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και Ειδήσεις

Οι ειδήσεις αποτελούν σημαντικό παράγοντα κατασκευής της κοινωνικής ταυτότητας ενός ατόμου. Οι πληροφορίες που αφορούν θέματα δημόσιας σημασίας και η τακτική πρόσληψη τους από τα άτομα συμβάλλουν στην καλύτερη λήψη αποφάσεων σε ιδιωτικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο και σε μια πιο ουσιαστική συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες. Ζώντας στην εποχή της ψηφιακής επανάστασης, οι online ειδήσεις έχουν αρχίσει και παίζουν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση των πολιτών και ιδιαίτερα των νέων που χρησιμοποιούν τις ψηφιακές τεχνολογίες εκτεταμένα. Τελευταία μάλιστα έχει παρατηρηθεί αλλαγή στη συμπεριφορά τους σε ό,τι αφορά την αναζήτηση, την κοινοποίηση και την δημιουργία πληροφοριών στο Διαδίκτυο (Cortesi & Gasser, 2015: 1425-1426).

Τα τελευταία χρόνια σε πολλές έρευνες που αφορούν τις αξίες των νέων ένα από τα βασικά ευρήματα είναι η υποχώρηση της εμπιστοσύνης των νέων στους θεσμούς γενικά. Η αποκάλυψη ποικίλων σκανδάλων στο χώρο της πολιτικής, το αίσθημα ανισότητας και της ύπαρξης εξεζητημένων ελίτ που ασκούν την εξουσία και

συχνά δεν αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία των νέων, τους έχει οδηγήσει στην απογοήτευση και στην αίσθηση ότι δεν τους κατανοούν οι θεσμοί που εν τέλει ασκούν εξουσία πάνω τους (Williams, 2015:111). Η έλλειψη εμπιστοσύνης στην πολιτική από το κοινό συνδέεται επίσης και από μια αντίστοιχη έλλειψη εμπιστοσύνης στα Μέσα και συγκεκριμένα στις ειδήσεις. Στην Ευρώπη σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα η εμπιστοσύνη στις ειδήσεις είναι εμφανώς μειωμένη, με το μεγαλύτερο ποσοστό να εμφανίζεται στην Φινλανδία (65%) και το μικρότερο στη χώρα μας με μόλις το 20% των ερωτώμενων να δηλώνουν πως εμπιστεύονται τις ειδήσεις (Newman κ.σ, 2016:7). Μάλιστα, το ποσοστό πέφτει σε μόλις 11% όσο αφορά την εμπιστοσύνη στους δημοσιογράφους και σε 16% σε δημοσιογραφικούς οργανισμούς (Newman κ.σ., 2016:70). Βασική αιτία αυτών των χαμηλών ποσοστών αποτελεί κυρίως το γεγονός ότι το κοινό συνδέει τόσο τις ειδήσεις όσο και τους δημοσιογράφους και τους δημοσιογραφικούς οργανισμούς με την διαφθορά και επομένως με την οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα. Καθώς πλέον τα ΜΚΔ δείχνουν ειδήσεις και προωθείται τελευταία η άμεση προβολή ειδήσεων της έκτακτης επικαιρότητας, πχ. μέσα από την αρχική σελίδα του Facebook, η ανάγκη απευθείας επίσκεψης σε ενημερωτικούς ιστότοπους και ιστοσελίδες εξασθενεί. Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι τουλάχιστον ένας στους δέκα νέους σήμερα χρησιμοποιεί τα ΜΚΔ ως βασική πηγή πληροφόρησης και όχι τόσο παραδοσιακά μέσα όπως η τηλεόραση και ο Τύπος. Στη χώρα μας το 27% των νέων δήλωσαν πως εμπιστεύονται τα ΜΚΔ για την ενημέρωσή τους, το 21% την τηλεόραση και μόλις το 3% τον Τύπο (Newman κ.σ, 2016:8).

Έτσι και στην έρευνα για την παρούσα εργασία διαπιστώθηκε ότι οι νέοι ενδιαφέρονται να μάθουν τι συμβαίνει στο κοινωνικό τους περίγυρο αλλά και τα εθνικά και διεθνή τεκταινόμενα καθώς θεωρούν ότι επηρεάζονται και αυτοί σε δεύτερη φάση, μια τάση που στη χώρα μας φαίνεται πως αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση και την κρίση που έχει επέλθει στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αναφορές στην οικογένεια, που όπως θα δούμε παρακάτω εξακολουθούν να παίζουν σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης στους νέους/νέες στη χώρα μας, αλλά και σε ιστορικά ορόσημα του παρελθόντος εξακολουθούν να επηρεάζουν την πολιτική συμπεριφορά τους, παρόλο που η εμπιστοσύνη τους προς επίσημους κρατικούς και υπερεθνικούς θεσμούς έχει μειωθεί αισθητά (Pilkington κ.σ., 2015,2-6). Ακόμη όμως και αν έχουν χάσει σημαντικό μέρος της εμπιστοσύνης τους προς τις ειδήσεις και την δημοσιογραφική ενημέρωση

γενικότερα, δεν παύουν να ενδιαφέρονται για τις εξελίξεις της επικαιρότητας που συμβαίνουν γύρω τους. Ωστόσο, προτιμούν σαφέστατα η ενημέρωσή τους να γίνεται μέσα από τα ΜΚΔ ή το Διαδίκτυο εν γένει και όχι από παραδοσιακά Μέσα όπως η Τηλεόραση, το Ραδιόφωνο και ο Τύπος, καθώς θεωρούν ότι η προπαγάνδα και ο λαϊκισμός είναι πιο έντονες σε αυτά τα Μέσα. Από τα ΜΜΕ προβάλλεται μόνο δραματοποιημένη ειδησεογραφία, διότι σκοπό έχουν να προσελκύσουν το κοινό μέσα από περιεχόμενα που προκαλούν συναισθήματα και συγκινήσεις και να αυξήσουν την τηλεθέαση, ακροαματικότητα και αναγνωσιμότητά τους (Δεμερτζής, 2002:233-236).

«Αποφεύγω τις ειδήσεις, προτιμώ τις online, γιατί αν τις διαβάζεις στις εφημερίδες ή τις βλέπεις στη τηλεόραση το κάνουν συχνά με τέτοιο τρόπο ώστε να αλλάζουν την άποψή σου.»

«Βλέπω τηλεόραση αλλά σειρές πιο πολύ και λιγότερο ειδήσεις. Βομβαρδίζουν παρά πολύ το κόσμο θεωρώ και δεν πιστεύω ότι είναι η άμεση αλήθεια. Τα παραφουσκώνουν στο κόσμο.»

«Δεν με ενδιαφέρουν οι ειδήσεις εκτός αν είναι κάτι που με αφορά ή σημαντικό αλλιώς δεν θα κάτσω να δω το παραμικρό. Δεν ήμουν από μικρή ούτε της τηλεόρασης ούτε των ειδήσεων όπως οι περισσότεροι νέοι άλλωστε.»

«Θεωρώ πως οι ειδήσεις είναι κάτι το αρνητικό. Αφορά την επικαιρότητα, κάτι που συμβαίνει τώρα στο κόσμο, πολιτικό, κοινωνικό ή οικονομικό. Κάτι αρνητικό πάντως.»

«Προτιμώ την online ενημέρωσή μου. Επιλέγω τι θα δω, τι θα ακούσω.»

Ωστόσο, δεν έλειψαν και εκείνοι που δήλωσαν πως προτιμούν διαφορετικά Μέσα, παραδοσιακά και Νέα, ώστε να μπορούν να διασταυρώνουν τις πηγές τους και μέσα από κριτική σκέψη να βγάζουν τα συμπεράσματά τους.

«Μου αρέσει να μαθαίνω ειδήσεις από πολλά μέσα γιατί κάθε κανάλι ή κάθε site έχει τη δική του άποψη και έτσι έχεις μια σφαιρική εικόνα, κρατάς αυτά που θες και τα υπόλοιπα τα απορρίπτεις. Πρέπει να υπάρχει μια σφαιρική ματιά στην είδηση.»

Η προτίμηση των νέων στα Νέα Μέσα για την ενημέρωσή τους αποτελεί γενική παραδοχή τα τελευταία χρόνια σε πολλές χώρες του δυτικού κόσμου, μία προτίμηση που μεταξύ άλλων φαίνεται πως έχει οδηγήσει στη κρίση του Τύπου. Μάλιστα, λόγω της κρίσης και του ρόλου της στις εγχώριες και διεθνείς εξελίξεις, οι νέοι\ νέες στην Ελλάδα σε ποσοστό 81% ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τα “hard news”, για τα νέα της

επικαιρότητας δηλαδή που αφορούν περισσότερο σοβαρά ζητήματα όπως είναι οι διεθνείς εξελίξεις, τα πολιτικά ζητήματα, η οικονομία και θέματα σχετικά με την υγεία και την παιδεία (Newman κ.σ., 2016:96-97). Ωστόσο όπως φάνηκε και από τη διεξαγωγή της έρευνας, η αθλητική ενημέρωση είναι επίσης αρκετά σημαντική για τους νέους με την πλειοψηφία των ερωτώμενων, όπου συμφώνησαν και αρκετές γυναίκες, να δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν τα ΜΚΔ αλλά και στοχευμένες ιστοσελίδες και blogs για να ενημερώνονται για τα αθλητικά δρώμενα. Έτσι, φάνηκε ότι εμπιστεύονται σε μεγάλο βαθμό τέτοιου είδους δημοσιογραφικές πηγές εν αντιθέσει με άλλες δημοσιογραφικές πηγές των παραδοσιακών μέσων.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας το 30% των ερωτώμενων δήλωσαν ότι επισκέπτονται τον ιστότοπο «newsbomb» για την ενημέρωσή τους, το 60% την «Athens Voice» και το 40% την «Lifo».

Ωστόσο, υπήρξαν και εκείνοι που δήλωσαν ότι προτιμούν διεθνείς ενημερωτικές ιστοσελίδες για τα διεθνή ζητήματα της επικαιρότητας, όπως τα «al Jazeera news», «BBC» και «CNN». Τα αθλητικά ενδιαφέροντα των ερωτώμενων παίζουν σημαντικό ρόλο στην online ενημέρωσή τους, καθώς το 50% δήλωσε ότι επισκέπτεται το «gazzetta» για την αθλητική ενημέρωσή τους και το 30% το «sport24». Τέλος, αναφέρθηκαν και σε άλλες ιστοσελίδες και ιστότοπους τους οποίους οι ερωτώμενοι\ ερωτώμενες επισκέπτονται για την ενημέρωσή τους, όπως το «ProtoThema», «Kathimerini.gr» και «EnallaktikiDrasi». Η χαμηλή επισκεψιμότητα που παρατηρήθηκε στις επίσημες ιστοσελίδες γνωστών εφημερίδων θα μπορούσε να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι ερωτώμενοι\ ερωτώμενες προτιμούν να μην επισκέπτονται απευθείας τις συγκεκριμένες ιστοσελίδες για να ενημερώνονται αλλά μέσα από την αρχική σελίδα τους στο Facebook έχοντας κάνει like και εγγραφεί στις ενημερώσεις των επίσημων σελίδων τέτοιων εφημερίδων, τους δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης στα άρθρα που ανεβαίνουν και ανάλογα αν τους ενδιαφέρει το θέμα ή όχι να το διαβάζουν. Είναι εμφανές από τις απαντήσεις των ερωτώμενων ότι αδιαφορούν για τις ειδήσεις και για το τι συμβαίνει γύρω τους και απλά περιορίζονται στην περιοδική ενημέρωσή τους ανάλογα με το τι τους «έπεσε» στο μάτι.

«Άμα είναι κάτι που θα μου κεντρίσει το ενδιαφέρον θα το ψάξω μόνη μου, τις περισσότερες φορές όμως ό,τι μου εμφανιστεί στην αρχική.»

Η επαφή της νέας γενιάς με την τηλεόραση, το ραδιόφωνο και τον κινηματογράφο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σήμερα, καθώς τα προαναφερθέντα

αποτελούν βασικά παραδοσιακά μέσα. Η τηλεόραση αποτέλεσε την ναυαρχίδα της μαζικής ενημέρωσης μαζί με το ραδιόφωνο, ενώ ο κινηματογράφος είναι συνυφασμένος με την τέχνη, με την από κοινού παρακολούθηση ενός πολιτισμικού γεγονότος και την εν τέλει από κοινού παραγωγή κοινωνικού κεφαλαίου. Έτσι τα περιεχόμενα που οι νέοι\ νέες παρακολουθούν στην τηλεόραση και ακούν στο ραδιόφωνο έχουν ενδιαφέρον στο πεδίο των προτιμήσεων τους, αν προτιμούν δηλαδή χαλαρά ή ενημερωτικά προγράμματα, αν ενημερώνονται από το ραδιόφωνο για την επικαιρότητα ή απλά ακούν μουσική και αν προτιμούν ταινίες και σειρές καθώς και το είδος τους.

Έτσι, στην έρευνα φάνηκε αρχικά πως οι νέοι\ νέες παρακολουθούν σπάνια τηλεόραση, κυρίως λόγω έλλειψης χρόνου. Συγκεκριμένα προτιμούν ψυχαγωγικές εκπομπές και σειρές, όταν θα παρακολουθήσουν τηλεόραση, και αποφεύγουν τις τηλεοπτικές ειδήσεις καθώς αφενός θεωρούν ότι ενέχουν προπαγάνδα, διαφθορά και λαϊκισμό και αφετέρου ότι προωθούνται οι αρνητικές ειδήσεις περισσότερο με αποτέλεσμα να έχει αντίκτυπο και στη διάθεσή τους. Το ραδιόφωνο, αποτελεί ένα μέσο για την ψυχαγωγία τους περισσότερο και λιγότερο για την ενημέρωσή τους, καθώς προτιμούν να ακούν τις μουσικές εκπομπές και λιγότερο τις ειδήσεις. Τέλος, κινηματογράφο φάνηκε πως προτιμά η συντριπτική πλειοψηφία, κυρίως ταινίες δράσης με ειδικά εφέ, όπου θεωρούν ότι αξίζει να διαθέτουν τα χρήματά τους για την παρακολούθησή τους εν αντιθέσει με κοινωνικές ταινίες ή δράμα, που μπορούν να τις παρακολουθήσουν και από την άνεση του σπιτιού τους.

«Δεν ξέρεις τι θα ακούσεις στις ειδήσεις στη τηλεόραση γιατί είναι full στην προπαγάνδα.»

«Στη τηλεόραση θα προτιμήσω να δω κάποια σειρά ή κάποιο reality γιατί ξεχνιέμαι και δεν με παίρνει από κάτω. Οι ειδήσεις επειδή συνεχώς δείχνουν αρνητικά παρά ευχάριστα γεγονότα, στις μέρες μας η νεολαία θέλει κάτι να ξεχνιέται γιατί τα βλέπουμε καθημερινά, τα νοιώθουμε και για αυτό δείχνουμε απάθεια στην ενημέρωση μέσω τηλεόρασης. Στο Facebook, στην αρχική, μπορείς να δεις και το ευχάριστο και το δυσάρεστο χωρίς να σε πάρει από κάτω.»

«Στον κινηματογράφο προτιμώ ταινίες με ειδικά εφέ, γιατί αυτά είναι που δεν μπορείς να δεις σπίτι σου, είναι κάτι εντυπωσιακό, άρα ναι, αξίζουν και τα λεφτά μου.»

Παρόλη τη γενική παραδοχή ότι η εμπιστοσύνη στις ειδήσεις φαίνεται πως ακολουθεί καθοδική πορεία στην Ευρώπη ,και όχι μόνο, ανάμεσα στους νέους\ στις νέες, εν τούτοις φαίνεται πως η εμπιστοσύνη στον Τύπο σημειώνει ακόμη χαμηλότερα ποσοστά καθώς το 47% στο σύνολο των κρατών-μελών θεωρούν ότι η ειδησεογραφία στον Τύπο είναι άξια εμπιστοσύνης. Το ποσοστό αυτό στην Ελλάδα φτάνει μόλις το 28% προκαλώντας ερωτήματα σχετικά με την πορεία του Τύπου στο μέλλον (Williams, 2016:110). Τα συγκεκριμένα ευρήματα θα μπορούσαν να εξηγηθούν με ψηφιακούς όρους, καθώς η άνοδος της τεχνολογίας και ως επακόλουθο η άνοδος των πολλαπλών ενημερωτικών ιστότοπων και ιστοσελίδων βοηθούν τον χρήστη να επισκέπτεται περισσότερες ενημερωτικές πηγές, να τις συγκρίνει, να τις φιλτράρει και να οδηγείται στα προσωπικά του συμπεράσματα. Η πολλαπλή έκθεση στην πληροφορία ενέχει τον κίνδυνο για τον χρήστη να πέσει θύμα προπαγάνδας.

Βεβαίως, σπουδαίο ρόλο στη χαμηλή εμπιστοσύνη των νέων στον Τύπο και την γενική απαξίωση που του δείχνουν παίζει και η σύνδεση του τελευταίου στις συνειδήσεις τους με όρους όπως «προπαγάνδα», «σκάνδαλα», «διαφθορά». Έτσι, όταν οι νέοι αισθάνονται απογοητευμένοι από τους θεσμούς, καθώς θεωρούν ότι μέσω των σκανδάλων και των λάθος πολιτικών τους αποφάσεων έχουν βλάψει τις ζωές και το μέλλον τους, λογικό επακόλουθο είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης σε αυτούς και τα μέλη που έχουν άμεση σχέση μαζί τους, όπως είναι οι δημοσιογράφοι και οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί. Στο μυαλό των νέων, όπως φάνηκε και μέσα από τις συνεντεύξεις, οι εφημερίδες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τα πολιτικά δρώμενα της χώρας αφού κάθε μία αντιπροσωπεύει και ένα κόμμα και τα συμφέροντά του. Έτσι, η καχυποψία και η απαξίωση με την οποία αντιμετωπίζουν τα κόμματα οι νέοι έρχονται να συνοδεύσουν και τις εφημερίδες. Ωστόσο, ακόμη και αν δεν προτιμούν ή δεν εμπιστεύονται τον Τύπο, εν τούτοις θα διαβάσουν έστω και περιοδικά κάποιο άρθρο στην online έκδοση τους στο Διαδίκτυο, και αυτό πάντως με τη μορφή της «γρήγορης» και «στιγμιαίας» ματιάς στην αρχική τους σελίδα στο Facebook.

«Εφημερίδες δεν διαβάζω, online μπορεί και να δω! Άμα είναι κάτι που θα μου τραβήξει τη προσοχή θα το ψάξω και μόνη μου, τις περισσότερες φορές όμως ό,τι βλέπω στην αρχική σελίδα μου στο Facebook.»

«Πιο πολύ μου αρέσουν τα άρθρα online. Γιατί να δω την εφημερίδα; Αφού θα υποστηρίξει είτε το ένα είτε το άλλο κόμμα... Όλοι αυτοί μας έφεραν εδώ. Στο Διαδίκτυο είναι λίγο πιο ανεξάρτητα τα πράγματα.»

Η σχέση των νέων με τα βιβλία παίζει επίσης σπουδαίο ρόλο στην κοινωνικοποίησή τους. Η ανάγνωση είτε λογοτεχνίας είτε βιβλίων σχετικά με την πολιτική, την οικονομία ή και την κοινωνία παρέχει στους νέους\ στις νέες περιεχόμενα που εμπλουτίζουν τη σκέψη τους με τις γνώσεις που παρέχουν και τις παραστάσεις που προκαλούν. Μέσα από στατιστικές έρευνες στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής έχει αποδειχθεί ότι οι Αμερικάνοι που διαβάζουν βιβλία είναι πιο πιθανό να είναι ενεργοί στα κοινά είτε σε συλλογικό είτε σε ατομικό επίπεδο σε σχέση με αυτούς που δεν τα προτιμούν. Είναι πιθανό να ασχολούνται με τις τέχνες, με τον αθλητισμό αλλά και με εθελοντικές δράσεις κοινωνικού περιεχομένου. Τα παραπάνω συνεπάγονται με υγιή πολιτική και κοινωνική ζωή (Gioia, 2002:1-5). Αποτελούν έναν ασφαλή τρόπο διασύνδεσης και επίλυσης των κοινωνικών διαφορών. Ενισχύεται το αίσθημα της χαράς, και η επιθυμία για επικοινωνία. Τα άτομα έτσι ξεπερνούν φυλετικές, δημογραφικές και πολιτισμικές διαφορές και δημιουργείται με τον τρόπο αυτό κοινωνικό κεφάλαιο.

Τα περιοδικά αντιστοίχως παρουσιάζουν ενδιαφέρον όσον αφορά την ενημέρωση των νέων από αυτά. Η αδυναμία τους να προσελκύσουν τους νέους είναι ένας από τους παράγοντες που έχουν συμβάλει στην πτωτική τους πορεία. «Όταν ο καταναλωτής εμπιστεύεται μια επιχείρηση θα αγοράσει τελικά το προϊόν της και θα το συστήσει σε άλλους. Όταν όμως παύει να το εμπιστεύεται, τότε είναι πολύ πιθανή η μη προτίμηση του και εν τέλει η οικονομική πτώση του ίδιου του προϊόντος» (Williams, 2016:111). Δεν είναι τυχαία λοιπόν η πτώση της κυκλοφορίας των περιοδικών σήμερα καθώς και το κλείσιμο πολλών ως οικονομικό επακόλουθο. Έτσι, στην ερώτηση σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες διαβάζουν περιοδικά ή βιβλία, η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε είτε τελείως αρνητικά («Όχι»), είτε σχετικά αρνητικά («Σπάνια») προβάλλοντας ως πρόφαση τις πολλές υποχρεώσεις και την έλλειψη διαθέσιμου χρόνου.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Πρόσληψη Δημοκρατικών Θεσμών

Η αρχή της Δημοκρατίας προσλαμβάνεται σε πρώτο στάδιο ως συλλογική κυβέρνηση, ως ένωση δηλαδή της ανθρώπινης κοινότητας και κυβέρνηση της συλλογικότητας από τον ίδιο της τον εαυτό. Αυτό προϋποθέτει τη διασφάλιση της ιδέας της αμοιβαίας ευθύνης και του αλληλοσεβασμού (Ζέρη, 2017:1-10). Η ενότητα σε κρατικό επίπεδο γίνεται αντιληπτή μέσα από ένα δημοκρατικό συνταγματικό πλαίσιο που διασφαλίζει την ανθρώπινη ισότητα. Ωστόσο, μέσα από τον επαναστατικό ατομισμό που επικρατεί τα τελευταία χρόνια, το άτομο εκτός από νομικό υποκείμενο δρα και ως πολιτικό. Δηλαδή εκτός από φορέας δικαιωμάτων που επιφέρει την ελευθερία της σκέψης και των πράξεων, καλείται πλέον να δράσει και ως πολιτικό υποκείμενο, που μοιράζεται την συλλογική κυριαρχία μέσω του δικαιώματος της ψήφου (Rosanvallon, 2014). Όπως αναφέρει και η Ζέρη «η δημοκρατία εξ ορισμού σημαίνει την από κοινού διαχείριση των ίδιων διακυβευμάτων, όπου το κάθε άτομο δρώντας ατομικά ταυτόχρονα εμποδίζει τη διαίρεση των ανθρώπων σε κλίκες και διασφαλίζει ότι οι κανόνες που προκύπτουν θα έχουν καθολική ισχύ» (Ζέρη, 2017). Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες στην πολιτική κυριαρχούν οι ομάδες συμφερόντων όπου κάθε μία προβάλλει τις απαιτήσεις της προς το κράτος με όσο το δυνατόν στενότερους όρους που αποκλείουν τα συμφέροντα του συνόλου της κοινωνίας (Lasch, 1986).

Ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του Διαδικτύου και των Νέων μέσων, έχει ενισχυθεί ιδιαίτερα η προσωποποιημένη συλλογική δράση, που διαμεσολαβείται από τα ΜΚΔ και τη ψηφιακή τεχνολογία. Οι νέοι νέες στρέφονται πλέον κατά των κομμάτων και των παραδοσιακών συλλογικών θεσμών (Benett, 2013:20-21), ενώ επιπλέον αισθάνονται ότι είναι αδύναμοι/αδύναμες απέναντι στις δομές της μαζικής δημοκρατίας και ότι δεν αντιπροσωπεύονται από το υπάρχον πολιτικό σύστημα.

Από κοινωνικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί βασικό συμπέρασμα είναι η δυσαρέσκεια των νέων προς τους φορείς που ασκούν την πολιτική εξουσία. Οι νέοι θεωρούν ότι οι πολιτικές που ασκούνται υποκρύπτουν προσωπικά κίνητρα και συμφέροντα που δεν έχουν καμμία σχέση με την επίτευξη του δημοσίου συμφέροντος. Θεωρούν επιπλέον ότι το πολιτικό σύστημα ευνοεί περισσότερο τους γηραιότερους και πλουσιότερους από αυτούς, οδηγώντας τους στην εκλογική αποχή και τη πολιτική αδιαφορία (Tsoukala, 2013:7). Αυτό φάνηκε και στην έρευνα, όταν ζητήθηκε η γνώμη

τους για το ζήτημα των τηλεοπτικών αδειών που απασχόλησε την ελληνική δημοσιότητα το φθινόπωρο του 2016.

Το ζήτημα των τηλεοπτικών αδειών

Μέχρι σήμερα, ουσιαστικά οι τηλεοπτικοί σταθμοί λειτουργούσαν με προσωρινές άδειες αν και πλήρωναν φόρους για τις συχνότητες καθώς και εργοδοτικές εισφορές. Ο Θεόδωρος Ρουσσόπουλος, πρώην κυβερνητικός εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας, σε άρθρο του είχε επισημάνει ότι τα τηλεοπτικά κανάλια καλούνται να πληρώσουν το 2% των ετήσιων κερδών τους για την διατήρηση της συχνότητας και επιπλέον 20% ειδικό φόρο επί των ετήσιων κερδών τους, κάτι που δεν συνέβαινε σε άλλη χώρα της Ευρώπης. Όμως ούτε οι νόμοι τηρούνταν ούτε και το ίδιο το Σύνταγμα που προέβλεπε ότι το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) χορηγεί άδειες σε ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς. Να σημειωθεί μάλιστα ότι το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης αποτελεί έναν ανεξάρτητο θεσμό που ψηφίζεται από το διακομματικό Προεδρείο της Βουλής και δεν ασκείται έλεγχος από την εκάστοτε κυβέρνηση. Έτσι, το καλοκαίρι του 2016 ο Νίκος Παππάς ως υπουργός Επικρατείας στο πλαίσιο της κυβερνητικής πολιτικής του ΣΥ.ΡΙΖ.Α ως κυβερνώντος κόμματος με σχέδιο νόμου προσπάθησε να παραγκωνίσει το ΕΣΡ καταργώντας το και να εκδόσει μόνο τέσσερις άδειες σε κανάλια εθνικής εμβέλειας.

Όπως φάνηκε στην έρευνα, οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες φάνηκε πως διαφωνούν με την συγκεκριμένη προσπάθεια του τότε υπουργού Επικρατείας, θεωρώντας ότι οι τηλεοπτικές άδειες δεν θα πρέπει να εκδίδονται από μέλη της κυβέρνησης αλλά από την θεσπισμένη από το Σύνταγμα ανεξάρτητη δημοκρατική αρχή. Θεώρησαν ότι παραβιάζονται με αυτό τον τρόπο βασικές δημοκρατικές ελευθερίες καθώς η εκτελεστική εξουσία δεν επιτρέπεται να παρεμβαίνει στο πεδίο των ελευθεριών.

«Στους δημοκρατικούς θεσμούς καλό θα ήταν να μην αποφασίζει ένα άτομο μόνο του για το πόσα κανάλια θα λειτουργούν και πώς θα ενημερώνεται ο Έλληνας πολίτης. Σαφώς δεν θα έπρεπε να ακυρωθεί ένας ανεξάρτητος θεσμός.»

«Γιατί να μην εκδοθούν από το ΕΣΡ, αυτό δεν είναι το αρμόδιο όργανο;»

«Το ΕΣΡ έπρεπε να τις εκδόσει (τις άδειες) αφού είναι ανεξάρτητο και αρμόδιο για το τι θα γίνει με τα κανάλια. Δεν έχει καμμία δουλεία η κυβέρνηση να ανακατεύεται.»

Οι απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με τους τρόπους νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας και περί διάκρισης εξουσιών έγιναν ξεκάθαρες καθώς φάνηκε πως σέβονται το Σύνταγμα και τα όργανα που θεσπίζονται μέσω αυτού. Επίσης τάσσονται κατά της οποιαδήποτε εμπλοκής της εκτελεστικής εξουσίας στις αρμοδιότητες και στα πεπραγμένα των ανεξάρτητων θεσμών. Και σε αυτό το τμήμα της έρευνας επιβεβαιώθηκε η μειωμένη εμπιστοσύνη των νέων στους θεσμούς καθώς ήταν έντονη η καχυποψία τους απέναντι στις κρατικές αποφάσεις. Σχεδόν στο σύνολο τους οι απαντήσεις ενείχαν καχυποψία απέναντι στους κρατικούς θεσμούς και τις αποφάσεις τους.

«Το ΕΣΡ έπρεπε να εκδόσει τις άδειες ξεκάθαρα. Αν το έκανε ένας υπουργός ή ένα συγκεκριμένο κόμμα, τα κριτήρια δεν θα ήταν καθαρά κομματικά;»

Γυρνώντας στο ζήτημα των τηλεοπτικών αδειών η κυβέρνηση μέσω του υπουργού Επικρατείας έκρινε ότι έπρεπε να δοθούν μόνο τέσσερις άδειες για κανάλια εθνικής εμβέλειας καθώς υποστήριζε ότι οι ανάγκες διαφήμισης για περισσότερα κανάλια δεν επαρκούσε. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι αν τα διαφημιστικά έσοδα επαρκούν για την συντήρηση των τηλεοπτικών σταθμών αυτό δεν είναι δουλειά της εκάστοτε κυβέρνησης, αλλά της αξιολόγησης από ανεξάρτητους δημόσιους θεσμούς. Οι ερωτώμενοι\ ερωτώμενες παρουσίασαν στο συγκεκριμένο σημείο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων απόψεις που επιβεβαιώνουν την καχυποψία απέναντι στην εξουσία. Η εμπιστοσύνη στα πολιτικά πρόσωπα είναι ιδιαίτερα χαμηλή στη Νότια Ευρώπη όπου μαστίζεται πιο έντονα από την οικονομική και δημοσιονομική κρίση καθώς σχεδόν δύο στους τρεις νέους\ νέες θεωρούν ότι οι πολιτικοί είναι διεφθαρμένοι και οι αποφάσεις τους επηρεάζονται από οικονομικά και πολιτικά κίνητρα και συμφέροντα (Pilkington κ.σ., 2015:2). Έτσι, και στην παρούσα έρευνα, οι ερωτώμενοι\ ερωτώμενες έδειξαν την έντονη δυσαρέσκεια τους απέναντι στο σχέδιο για περιορισμό των καναλιών εθνικής εμβέλειας σε μόλις τέσσερα, καθώς αποτελούσε για αυτούς πρόφαση η δικαιολογία περί περιορισμένων αναγκών διαφήμισης. Αντιθέτως θεώρησαν ότι οι λόγοι για αυτή την προσπάθεια ήταν καθαρά πολιτικοί και μικροκομματικοί, απώτερος σκοπός της κυβέρνησης δηλαδή ήταν ο περιορισμός της ελευθερίας του λόγου και του πλουραλισμού της δημοσιογραφικής ενημέρωσης προς εξυπηρέτηση των άμεσων συμφερόντων της.

«Αφού οι συχνότητες υπήρχαν, γιατί μόνο τέσσερις; Για να τους ελέγξουν προφανώς!»

«Η ίδια η αγορά έπρεπε να κρίνει πόση διαφήμιση αντέχει και για πόσα κανάλια. Αυτά είναι παραμύθια. Οι σκοποί ήταν καθαρά πολιτικοί. Ήθελαν να έχουν ειδήσεις που θα θέλουν αυτοί.»

Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι υπάρχει έντονη και η αντίληψη ότι το κρατικό κανάλι της ΕΡΤ επηρεάζεται άμεσα από τους κυβερνητικούς φορείς.

«Για να μην υπάρχει πολυφωνία. Να ελέγχει και να μην μπορεί να του πάει κανένας κόντρα, όπως γίνεται και στην ΕΡΤ.»

Στην γνώμη των νέων συνετέλεσε και το γεγονός ότι το κριτήριο για την απόκτηση των αδειών ήταν οικονομικό, δηλαδή αποκτούσε μία εκ των τεσσάρων διαθέσιμων τηλεοπτικών αδειών ο υποψήφιος με την μεγαλύτερη οικονομική ευχέρεια. Η απόκτηση μιας τηλεοπτικής άδειας σύμφωνα με το Σύνταγμα εξασφαλίζει μόνο τη δημοκρατική λειτουργία του θεσμού. Μιλώντας για δημοκρατική λειτουργία αναφερόμαστε στην αποστολή ενός τηλεοπτικού καναλιού να παρέχει πρόγραμμα που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των πολιτών για ενημέρωση, ψυχαγωγία και εκπαίδευση. Επομένως, η παιδεία, η ψυχαγωγία και η ενημέρωση αποτελούν τρεις βασικούς πυλώνες πάνω στους οποίους καλείται να ανταποκριθεί ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα ώστε να εξυπηρετεί δημοκρατικούς σκοπούς. Αυτή είναι και η αποστολή του κρατικού καναλιού αλλά ιδεατά-τυπικά και των ιδιωτικών καναλιών που καλείται να προστατεύεται και όχι να περιορίζεται από τον νόμο.

Η αδειοδότηση των σταθμών με βάση δημοπρατικές διαδικασίες δεν είχε σχέση με την διασφάλιση της ποιότητας των τηλεοπτικών περιεχομένων, αλλά με την επιλογή εκείνων των ιδιοκτητών τηλεοπτικών σταθμών που θα διασφάλιζαν την υποστήριξη της κυβερνητικής πολιτικής. Δεν λήφθηκε κανένα μέτρο και καμμία πρόβλεψη για το περιεχόμενο του προγράμματος που θα μετέδιδαν τα κανάλια, περιεχόμενο που θα πρέπει να διέπεται από πέντε βασικές κανονιστικές διαστάσεις της ποιότητας του. Αρχικά η ποικιλία, να υπάρχουν δηλαδή ενημερωτικά προγράμματα, σειρές, παιδικά προγράμματα και πολιτιστικά, είναι πολύ σημαντική για την αισθητική της διαμόρφωσης του προγράμματος και της δομής του χρόνου. Επιπλέον, η κοινωνική σημασία των πληροφοριών βοηθά τόσο την κοινωνία στο σύνολό της όσο και τα επιμέρους κοινωνικά συστήματα. Στη συνέχεια, ο επαγγελματισμός σε σχέση με την καλή επεξεργασία και παρουσίαση των πληροφοριών καλείται να φτάσει στα επίπεδα ορθής καλλιτεχνικής αξίας. Όλα αυτά και σε συνδιασμό με την νομιμότητα, τον σεβασμό δηλαδή σε αξίες όπως η ιδιωτικότητα και η συμμόρφωση με τέτοιου είδους

κανόνες θα οδηγήσουν και σε ένα ακόμη κριτήριο που είναι η αποδοχή του προγράμματος από το κοινό (Ζέρη, 2003:62-63).

«Ο ελληνικός λαός θα πρέπει να βλέπει συγκεκριμένα πράγματα και όχι κάτι που κάποιος άλλος έχει πληρώσει.»

«Το να περιορίσεις τα κανάλια σε τέσσερα αντί να αλλάξεις τον τρόπο λειτουργίας τους είναι λάθος. Όσο περισσότερες οι επιλογές στην επικαιρότητα, τόσο το καλύτερο. Δεν τους νοιάζει η βιωσιμότητα των καναλιών αλλά να τα έχουν καλά μαζί τους.»

Βασική αντίληψη περί δημοκρατίας αποτελεί η έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Ένα δημοκρατικό κράτος καλείται να διατηρήσει τις ισορροπίες μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων σκοπών με σκοπό την επίτευξη ενός ευρύτερου και καθολικού συμφέροντος. Ωστόσο, ο υπουργός Επικρατείας αποφάσισε να παρέχει μόνο τέσσερις άδειες εθνικής εμβέλειας σε τηλεοπτικούς σταθμούς καταργώντας το ΕΣΡ. Χρησιμοποίησε το επιχείρημα ότι η διαφημιστική αγορά αντέχει μόνον τέσσερις σταθμούς. Αυτό αντιστρατεύεται τις βασικές συνταγματικές ελευθερίες στη βάση των οποίων λειτουργεί η οικονομία και διασφαλίζεται η πολιτισμική ποικιλομορφία. Το αν η διαφημιστική αγορά αντέχει περισσότερους από τέσσερις σταθμούς, αυτό δεν ανήκει στην κρατική διακριτική ευχέρεια, αλλά στην ίδια την αγορά. Αυτό που είναι υποχρεωμένο να διασφαλίσει το κράτος είναι η ποιότητα και η ποικιλομορφία των προγραμμάτων.

Σύμφωνα με τον Μιχάλη Μπλέτσα, διευθυντή του Media Lab στο πανεπιστήμιο του MIT, ήταν εφικτό να δοθούν έως και 15 τηλεοπτικές άδειες εφόσον λειτουργούσαν και οι αντίστοιχοι τηλεοπτικοί σταθμοί (Μπλέτσας, 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) έκρινε τελικά το νόμο ως αντισυνταγματικό αφού αφενός δεν έπρεπε να δοθούν μόνο τέσσερις άδειες και αφετέρου δεν έπρεπε να ακυρωθεί το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης που το Σύνταγμα ορίζει ως το μόνο αρμόδιο θεσμό να χορηγεί ραδιοτηλεοπτικές άδειες. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φάνηκε πως συμφώνησαν με την απόφαση του ανώτατου δικαστηρίου της χώρας στηρίζοντας τη Δικαιοσύνη ως βασικό δημοκρατικό πυλώνα και το ρόλο της στην υπηρεσία του κράτους Δικαίου και του συλλογικού αυτοκαθορισμού μιας πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας.

«Ορθώς το ΣτΕ έκρινε ότι ο νόμος Παππά είναι αντισυνταγματικός και τον ακύρωσε. Μάλιστα ο πρωθυπουργός που είπε ότι 'είναι αδιανόητο το ΣτΕ να βγάζει τέτοιες αποφάσεις' δεν είναι καθόλου αρμόδιος να πει κάτι τέτοιο! Πρόκειται για λαϊκισμό»

«Ευτυχώς που υπάρχει και το ΣτΕ και σταμάτησε αυτή τη παράνοια. Αν όχι αυτό, τότε ποιός θα το κατάφερνε;»

Η αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ολοκληρώνεται με την αρχή της νομιμότητας και της θεμελίωσης του δικαίου στη συλλογική ζωή. Τα δύο παραπάνω αποτελούν κοινή αναφορά που θεμελιώνει την παρέμβαση των Μέσων ως μετεξουσία, ως εκείνη δηλαδή που πλαισιώνει την άσκηση της εξουσίας και της ασκεί έλεγχο, κινητοποιώντας την κρίση των πολιτών. Έτσι, «ο έλεγχος των εξουσιών που ασκούν τα Μέσα μετατρέπεται σε δημόσιο έλεγχο» (Gauchet, 2006).

Οι νέοι\νέες, βλέποντας την προσπάθεια της κυβέρνησης να καταπολεμήσει και εν τέλει να περιορίσει τα Μέσα, φάνηκε πως εξέλαβαν την κίνηση αυτή, ως προσπάθεια φίμωσης της ελευθερίας του Λόγου και όχι ως προσπάθεια εξυγίανσης του μιντιακού τηλεοπτικού περιβάλλοντος. Η αναγωγή της πολιτικής σε επαγγελματική απασχόληση καθώς και ο λαϊκισμός από την κομματική τάξη έχει οδηγήσει ιδιαίτερα τους νέους\ τις νέες όχι μόνο σε πολιτική αδιαφορία αλλά και σε αποστροφή προς τους θεσμούς και οποιαδήποτε μορφή εξουσίας, οδηγώντας ακόμα και σε φαινόμενα βίας. Η ενασχόληση με τα κοινά, μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις βλέπουμε ότι περιορίζεται στο πεδίο του lifestyle, της παρακολούθησης δηλαδή διάφορων διασημοτήτων του καλλιτεχνικού και αθλητικού χώρου, στρέφοντας έτσι το ενδιαφέρον τους στην ιδιωτικότητα. Ο δημόσιος βίος αντικατοπτρίζει για τους νέους τα αξιώματα και τις κομματικές και θεσμικές δυνάμεις της κοινωνίας που οδηγούν στην ανισότητα (Κονδύλης, 1991). Παρόλο που στη συνείδηση τους έχουν υποτιμήσει το ρόλο των Μέσων και θεωρούν ότι είναι συνυφασμένα με τη πολιτική διαφθορά και την επικράτηση των κομματικών συμφερόντων τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα, αντιλαμβάνονται τη δημοκρατική διάσταση του θέματος, καθώς θεωρούν απαράδεκτη και κατακριτέα την οποιαδήποτε προσπάθεια επιβολής της κρατικής εξουσίας και συναφών θεσμών στην λειτουργία τους.

Τέλος, η ίδια η λειτουργία των Μέσων σύμφωνα με τις συνταγματικές επιταγές αποτελεί βασικό παράγοντα διασφάλισης της λειτουργίας ενός δημοκρατικού συστήματος. Στα σύγχρονα δημοκρατικά αντιπροσωπευτικά συστήματα κοινό χαρακτηριστικό είναι η κρίση στη σχέση αντιπροσώπων και αντιπροσωπευομένων. Η

γενική δυσαρέσκεια απέναντι στην πολιτική και τα προβλήματα ανεργίας που πλήττουν τους νέους σε πολλές χώρες έχουν οδηγήσει την νεολαία στην αποστασιοποίηση απέναντι στην πολιτική που την βλέπουν με καχυποψία.

Προσωποποιημένη πολιτική δράση και αδιαφορία για συλλογικές διαδικασίες

Η πολιτική συμμετοχή χαρακτηρίζεται ως σύνολο δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην επιρροή των κυβερνητικών δράσεων και άλλων ατομικών πολιτικών συμπεριφορών. Επιπλέον, αντικατοπτρίζουν το ενδιαφέρον των ατόμων για την ενασχόληση με την πολιτική. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η άνοδος των Νέων μέσων, έχουν καταστήσει σαφές ότι το Διαδίκτυο αποτελεί πλέον καθοριστικό παράγοντα επιρροής των νέων στην πολιτική συμμετοχή. Οι οπτιμιστές θεωρούν ότι το Διαδίκτυο επηρεάζει θετικά την συμμετοχή καθώς το κόστος στην πληροφορία είναι μικρότερο, ενθαρρύνεται ο διάλογος, διακρίνεται από άνεση και ως εκ τούτου είναι πιο κατάλληλο για την κινητοποίηση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων όπως είναι οι νέοι. Ωστόσο, υπάρχουν και εκείνοι που υποστηρίζουν ότι οι νέοι επηρεάζονται αρνητικά από το Διαδίκτυο, καθώς οι πολίτες ωθούνται σε διαδικτυακές διαδικασίες που απέχουν από την πολιτική πραγματικότητα. Τέλος, υπάρχουν και εκείνοι που θεωρούν ότι το Διαδίκτυο και ως επί το πλείστον τα Νέα μέσα επηρεάζουν τους πολίτες που ήδη ασχολούνται με την πολιτική (Casteltrione, 2014:2-4).

Έτσι, σήμερα διανύουμε «μια περίοδο προσωποποιημένης συλλογικής δράσης διαμεσολαβημένης από τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και τη ψηφιακή τεχνολογία» (Bennett, 2013:20). Ο κοινωνικός κατακερματισμός και η πτώση των συλλογικών αξιών έχουν οδηγήσει στον εκτοπισμό των συλλογικών μορφών δράσης από τις εξατομικευμένες. Η πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή στρέφεται γύρω από τον ατομικό τρόπο ζωής, το lifestyle. Οι συλλογικές δράσεις ήδη από την δεκαετία του '70 έχουν αλλάξει μορφή στρεφόμενες σε ατομικά ζητήματα, όπως είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον και θέματα ισότητας. Όσο πιο διευρημένη είναι η κινητοποίηση για συλλογικά ζητήματα τόσο πιο προσωποποιημένες είναι οι μορφές έκφρασης της. Πλέον όμως, σε αυτές τις διαδικασίες συμπεριλαμβάνονται επικοινωνιακές τεχνολογίες που επιτρέπουν την ενεργοποίηση χαλαρών κοινωνικών δικτύων από τα άτομα (Bennett, 2013:20-21). Τέτοιες τεχνολογίες αποτελούν τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης που επιτρέπουν τη στενή σύνδεση της προσωποποιημένης συμμετοχής με κοινωνικά δίκτυα. Το άτομο μέσα από τις δικές του ιστορίες γίνεται

σημαντικός καταλύτης των συλλογικών δράσεων, ενεργοποιώντας τα δικά του κοινωνικά δίκτυα με άτομα και ομάδες με κοινά ενδιαφέροντα.

Μεγάλος αριθμός ατόμων συμμετέχουν σε χαλαρά οργανωμένες δράσεις με γνώμονα το προσωπικό τους συναίσθημα και την προσωπική τους ταυτότητα. Τα νέα είδη προσωποποιημένης συλλογικής δράσης που εντοπίζουμε σήμερα, αποτελούν επί της ουσίας νέα είδη πολιτικού καταναλωτισμού στη βάση εξατομικευμένων λογικών χαλαρά διευθυνόμενων από συλλογικά κινήματα. Ως αποτέλεσμα, «η σχέση των πολιτών με τις οργανώσεις γίνεται περισσότερο επιχειρηματική, τόσο στο επίπεδο της επικοινωνίας όσο και της οργάνωσης» (Bennett, 2013:26).

Το Διαδίκτυο και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης αν και προωθούν τον ατομοκεντρισμό, βοηθούν στην δημιουργία και οργάνωση συλλογικών δράσεων. Εντοπίζεται δηλαδή μια συνέργεια ατομικών και συλλογικών δικτύων. Ακόμη και αν η κρατική εξουσία δεν έχει επηρεαστεί απόλυτα από τέτοιες χαλαρές οργανώσεις στην άσκηση των επιμέρους πολιτικών της, εν τούτοις δέχεται προκλήσεις, ειδικά σε περιπτώσεις όπου διάσπαρτες και απομονωμένες ομάδες ζημιώνονται από τους πολιτικούς σχεδιασμούς των παραδοσιακών πολιτικών θεσμών. Ατομικές αξίες που αφορούν τον τρόπο ζωής και τον καταναλωτισμό προωθούνται στην οργάνωση των συλλογικών δράσεων. Τέτοιες αξίες βρίσκουμε από τη χρήση επώνυμων μαρκών καταναλωτικών αγαθών μέχρι και σε έννοιες όπως η ισότητα και η δικαιοσύνη (Bennett, 2013:26-29).

Η νεολαία φάνηκε από την έρευνα πως επιλέγει να παραμείνει ανενεργή πολιτικά και να μην συμμετέχει στα κοινά δρώμενα λόγω του αισθήματος αποστροφής προς τις παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις που νοιώθει ότι δεν την εκφράζουν. Αντιθέτως, ενδεχομένως να επιλέξει να ασχοληθεί με εναλλακτικά ζητήματα, όπως το περιβάλλον ή ο αθλητισμός αλλά και πάλι σε περιορισμένο βαθμό.

«Να ψηφίσω βρε παιδί μου... Αλλά τι; Τον έναν που τα έφαγε και τον άλλον που δεν με υπολογίζει;»

«Τι κάνει ο πολιτικός για μένα τον νέο; Με σκέφτεται;»

«Όλοι είναι διεφθαρμένοι και μόνο το καλό μου δεν θέλουν... Όλοι! Από τα κόμματα μέχρι και τους δημοσιογράφους.»

Γενικότερα η ενασχόληση με τις τέχνες και τον αθλητισμό φάνηκε πως προτιμάται από τους νέους σε σχέση με την πολιτική. Ακόμα και ζητήματα που έκαναν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του '70 και απασχόλησαν την κοινωνία μέσα από τις μαζικές διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν, σήμερα έχουν λάβει περισσότερο

ατομικό χαρακτήρα. Όλα σχετίζονται με την προβολή και το ναρκισσισμό και όχι με δομική αλλαγή στις κοινωνίες (Crispin, 2017). Έτσι, οι νέοι/νέες τα θεωρούν άσκοπα και επιλέγουν να απέχουν.

Μέσα στο ευρύτερο αρνητικό κλίμα που έχει σχηματισθεί και αφορά την σχέση των νέων με τη πολιτική και τις συλλογικότητες, η επικράτηση της τέχνης σε μια ομάδα οδηγεί σε αυξημένη αίσθηση της κοινωνικής ταυτότητας, σε βελτίωση της επικοινωνίας και στον ανθρωπισμό, αλλά κυρίως ενισχύει την συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων. Έτσι, κερδίζοντας έδαφος η ενασχόληση με τις τέχνες και τον αθλητισμό, οδηγούμαστε σε υγιείς κοινωνίες (Lewis, 2013:9). Επομένως κρίνεται ιδιαίτερα θετική η όποια ενασχόληση των νέων με τις τέχνες και τον πολιτισμό, όπως φάνηκε και στην έρευνα.

«Ασχολούμαι με τη φωτογραφία, ακόμα και αν οι οικονομικοί πόροι είναι περιορισμένοι. Μου αρέσει γενικά να ασχολούμαι με τις τέχνες, είναι οι μόνες που έχουν νόημα στην περίοδο που διανύουμε.»

«Τι να ασχοληθώ με τα κόμματα; Παίζω το ποδοσφαιράκι μου, είμαι στην τοπική ομάδα και έχω την ηρεμία μου, αφού δεν δουλεύω.»

Το Διαδίκτυο, προσφέρει τη δυνατότητα προσθήκης τακτικών της άμεσης Δημοκρατίας που εξέλιπταν από παλαιότερες μορφές διαμαρτυριών όπως η ατομική ψηφοφορία. Η οργάνωση των κινημάτων είναι ανοικτή και αποφεύγονται κεντρικές οργανώσεις, ηγετικές προσωπικότητες και ιεραρχικές δομές. Μέσα από το Facebook, το Twitter και παρεμφερείς πλατφόρμες δημιουργείται μια οργανωτική βάση όπου με εργαλεία το διάλογο και το σχολιασμό θα χτιστεί και η αντίστοιχη ιδεολογία. Μπορούμε πλέον να μιλάμε για την ύπαρξη «διαδικτυακής πλατείας» (Bennett, 2013:30). Ωστόσο, παρόλο που η κατεύθυνση είναι ευέλικτη και οι δομές χαλαρές, είναι αβέβαιο ότι τέτοιου είδους κινήματα μπορούν να επιτύχουν την κατάκτηση των διεκδικούμενων αιτημάτων τους.

Το παράδειγμα των “Occupy Protests” αφορά την προσπάθεια για αναδόμηση των κοινωνιών σε δημοκρατικό επίπεδο καθώς οι μεγάλοι οργανισμοί και γενικότερα το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα δεν ευνοούν τις μεινότητες, δημιουργούν αστάθεια και εν τέλει βλάπτουν την ίδια τη Δημοκρατία. Τα κινήματα άρχισαν από το 2011 σε διάφορες χώρες και η οργάνωση τους επηρεάστηκε πολύ από το Διαδίκτυο και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης. Αν και οι διαδηλώσεις δεν είχαν παραδοσιακά χαρακτηριστικά ενός κοινωνικού κινήματος, όπως κεντρική οργάνωση, συγκεκριμένα αιτήματα και συλλογικά πλαίσια ταυτότητας, κατάφεραν εν τέλει να μεταφέρουν το διάλογο στη

κεντρική διοίκηση. Συνέβαλαν στο σχεδιασμό της πολιτικής ατζέντας και στην εύκολη διάδοση μέσω του φαντασμαγορικού τρόπου με τον οποίο διαδόθηκαν από τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (Bennett, 2013: 31-32). Συμπερασματικά, μπορεί τα κοινωνικά κινήματα μέσω τέτοιων χαλαρών οργανώσεων και προσωποποιημένων δικτύων να μην ικανοποιούνται στην πλειοψηφία τους πάντα, είναι σημαντική όμως η πρόκληση διαλόγου και συζήτησης.

Εν κατακλείδι, είναι πολύ σημαντική η κοινωνική συμμετοχή των νέων σε οποιαδήποτε μορφή συλλογικής δράσης και με οποιοδήποτε κόστος. Μέσα από τις κυβερνητικές πολιτικές γίνεται προσπάθεια προώθησης της ώστε να ενδυναμωθεί η κοινωνική συνοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ανοίγοντας νέες προοπτικές για τη δημοκρατία. Τα κόμματα και οι πολιτικοί υποψήφιοι πλέον αναζητούν νέους τρόπους διασύνδεσης με την νεολαία που θα βασίζεται στο διάλογο και στην αμφίπλευρη παρουσίαση των απόψεων και των στάσεων. Η δημοκρατία πλέον ως έννοια για να είναι πιο ενεργή και δημιουργική, προϋποθέτει μια «πιο περίπλοκη κατανόηση των κοινών διαστάσεων της συμμετοχής και της αμοιβαίας κατανόησης» (Rosanvallon, 2014). Η τεχνολογία των κοινωνικών δικτύων βοηθά πολύ προς αυτή την κατεύθυνση (Beavers & Hodgston, 2011).

Κεφάλαιο Τρίτο

Θεμελιώδεις Ελευθερίες και Ανθρώπινα Δικαιώματα

Η δημοκρατική αρχή ως έννοια λαμβάνεται υπόψη αφενός με τον τρόπο πρόσληψης των δημοκρατικών θεσμών και αφετέρου μέσα από την πρόσληψη των ατομικών ελευθεριών. Άλλωστε, η ίδια η έννοια της Δημοκρατίας «προϋποθέτει την συνεργασία όλων των πολιτών σε ένα κοινό σχέδιο, όπου ενέχεται η ευθύνη για την ιστορική αποστολή όλης της κοινωνίας και έχει στόχο την απρόσκοπτη άσκηση ελευθεριών όλων των πολιτών» (Ζέρη, 2017). Ωστόσο, η χρήση μιας ελευθερίας από ένα άτομο οφείλει να μην επηρεάζει τους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς που έχουν ληφθεί από το σύνολο των πολιτών μέσω της αντιπροσωπευτικής αρχής. Επιπλέον δεν είναι αποδεκτή η παραβίαση και η παρεμπόδιση της άσκησης των ελευθεριών από άλλους πολίτες (Ζέρη, 2017).

Τα δικαιώματα του ανθρώπου στην ουσία αποτελούν στυλοβάτη του δημοσίου χώρου. Μέσω της αρχής της νομιμότητας και της θεμελίωσης του δικαίου στη συλλογική ζωή ολοκληρώνεται η αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Αποτελούν τα ανθρώπινα δικαιώματα κοινή αναφορά για τους δρώντες και κοινή επίκληση που δικαιολογεί την παρέμβαση των εξουσιών. Η ίδια η δημοσιογραφία αποτελεί μετεξουσία που πλαισιώνει την άσκηση των τριών θεσπισμένων εξουσιών. Τα Μέσα είναι αυτά που καθιστούν ορατά και ακουστά τα δρώμενα στην καθημερινή ζωή. Έτσι, κινητοποιώντας την κρίση των πολιτών, ο έλεγχος των εξουσιών μετατρέπεται σε δημόσιο έλεγχο. Με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα τα τελευταία χρόνια εκτός από την έννοια της νομιμοποίησης της εξουσίας χτίζεται και η ιδεολογία της θεώρησης του κοινωνικού κόσμου και της δημόσιας δράσης. «Η ιδεολογία των δικαιωμάτων του ατόμου αναθέτει στα Μέσα το ρόλο του ηθικού δικαστή- εισαγγελέα των οργάνων της εξουσίας και του υπερασπιστή των αντιπροσωπευόμενων»(Gauchet, 2006, 9-13).

Η απαίτηση της αποκλειστικότητας στην άσκησης μιας θεμελιώδους ελευθερίας από μία ομάδα εις βάρος μιας άλλης και η αδυναμία αντίληψης του δημοσίου συμφέροντος αποτελούν αντιδημοκρατικούς παράγοντες. «Το δημόσιο συμφέρον εντοπίζεται σε πράξεις που υπερβαίνουν τα άμεσα συμφέροντα των ατόμων» (Ζέρη, 2017: 14). Η χώρα τα τελευταία χρόνια μαστίζεται από τέτοιου είδους περιστατικά, τα οποία θέτουν τις θεμελιώδεις δημοκρατικές ελευθερίες σε κίνδυνο. Επομένως, μέσα από την έρευνα και τα διάφορα περιστατικά που συζητήθηκαν, μας ενδιέφερε να δούμε τις απόψεις των νέων πάνω στις ελευθερίες ως βασική προϋπόθεση

της αντίληψης τους περί δημοκρατίας.

Η τρίτη θεματική που εξετάστηκε στα πλαίσια της έρευνας αφορούσε την πρόσληψη των βασικών δημοκρατικών ελευθεριών από τους νέους\νέες. Μέσα από ερωτήσεις για θέματα που απασχόλησαν πρόσφατα την ελληνική επικαιρότητα μπορέσαμε να εκμαιεύσουμε σημαντικές απόψεις που δείχνουν την ευρύτερη στάση των νέων απέναντι στη κοινωνία σήμερα.

Η ελευθερία του Λόγου και της Έκφρασης και ο ρόλος των Μέσων

Βασικά δημοκρατικά δικαιώματα αποτελούν η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης. Είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο ότι ο κάθε Έλληνας πολίτης μπορεί να εκφράσει ελεύθερα την άποψη του πάνω σε κάποιο ζήτημα είτε γραπτώς είτε προφορικώς. Σημαντική λειτουργία των Μέσων είναι αυτή της κόντρα-εξουσίας, καθώς οφείλουν εντός ορισμένων πλαισίων να ασκούν κριτική στην εκάστοτε εξουσία και να ελέγχουν για τυχόν παρατυπίες ή λάθος χειρισμούς των κυβερνώντων (Gauchet, 2006). Στις αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, η δημοσιογραφία αποτελεί την τέταρτη εξουσία. Ο ψηφοφόρος έχει τη δυνατότητα να ασκεί την εξουσία στις άλλες τρεις που ο ίδιος έχει εκλέξει. Πληροφορείται για την πολιτική διαδικασία, τα Μέσα δηλαδή αποτελούν τον τροφοδότη ανάμεσα στους πολίτες και την εξουσία, το πολιτικό προσωπικό. Για αυτό το λόγο αποτελεί την τέταρτη εξουσία, γιατί παίζει το ρόλο του διαμεσολαβητή των μελών της εξουσίας στους ψηφοφόρους. Έτσι, ο λαός συνεχίζει να ασκεί έλεγχο στην εκλεγμένη εξουσία ακόμη και μετά την εκλογή τους από τον ίδιο. Ωστόσο, και η δημοσιογραφία με την σειρά της δίνει την ευκαιρία στην εξουσία να υπερασπισθεί την πολιτική της δράση. Υπό αυτή την έννοια, επομένως, οι δημοσιογράφοι και κατ'επέκταση τα Μέσα αποτελούν διαμεσολαβητή ανάμεσα στις δύο πλευρές και όχι μόνο «τη φωνή του λαού» (Gauchet, 2006).

Στην έρευνα μας, αρχικά έγινε αναφορά στο θέμα της ελευθερίας του Λόγου και του Τύπου. Με αναφορά στην αγωγή του υπουργού εθνικής Αμύνης Πάνου Καμμένου στο δημοσιογράφο Ανδρέα Πετρούλακη για ηθική βλάβη λόγω ενός άρθρου που αναρτήθηκε το 2015 στην ιστοσελίδα του «The Protagon» και ασκούσε κριτική στην πολιτική που ακολουθεί, τέθηκε το ζήτημα κατά πόσο είναι πολιτικά και ηθικά σωστή η διεκδίκηση χρηματικής αποζημίωσης από έναν δημοσιογράφο εξαιτίας της ελεύθερης έκφρασης της άποψης του. Σκοπός ήταν να φανεί η στάση των νέων για την προσπάθεια επιβολής κύρωσης από όργανο της εξουσίας για την έκφραση της άποψης δημοσιογράφου που δεν συμφωνούσε με την δική του.

Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες\ ερωτηθείσες εξέφρασαν την ξεκάθαρη αντίρρηση τους απέναντι στη κίνηση του υπουργού Αμύνης. Θεώρησαν ότι είναι λάθος να κινείται ένα μέλος της εξουσίας νομικά κατά ενός δημοσιογράφου, από τη στιγμή μάλιστα που δεν χρησιμοποίησε κακόβουλη σάτιρα για τον ίδιο προσωπικά ως ιδιωτικό δρώντα, αλλά άσκησε κριτική για την πολιτική του ως μέλος της κυβέρνησης.

«Καθαρά λάθος κίνηση... Δεν έπρεπε να κυνηγήσει τόσο το θέμα γιατί οι δημοσιογράφοι έχουν το δικαίωμα να ασκούν κριτική. Είναι η δουλειά τους!»

«Αφού δεν τον έθιξε σε προσωπικό επίπεδο αλλά ως πολιτικό γιατί να του κάνει μήνυση; Απαράδεκτος...»

«Όταν κάποιος εκφράζει τις πολιτικές του θέσεις είναι ελεύθερος, αυτό ξέρω πως είναι Δημοκρατία. Αν ξεφεύγουμε όμως από αυτό και κρίνουμε το εκάστοτε πρόσωπο στα όρια της συκοφαντικής δυσφήμισης, τότε μόνο έχει το δικαίωμα να κινηθεί νομικά. Για την κριτική στην πολιτική του δράση όμως όχι.»

Η ενημέρωση για την επικαιρότητα και η παρακολούθηση των ειδήσεων είτε τηλεοπτικά είτε από οποιοδήποτε άλλο Μέσο αποτελεί σημαντική πολιτική ενασχόληση που ενισχύει τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά. Η αποστασιοποίηση των νέων από τα παραδοσιακά Μέσα στα πλαίσια της προσωποποιημένης πολιτικής, όπως είδαμε, καθώς και η αδιαφορία για τα κοινά προβλήματα της καθημερινότητας αποτελούν κίνδυνο για τη δημοκρατία. Έτσι, η παρακολούθηση της επικαιρότητας δεν πρέπει επομένως να αποθαρρύνεται από μέλη της κυβέρνησης και πόσο μάλλον από τον πρωθυπουργό, ο οποίος σε συνομιλία που είχε με συμβασιούχους του δήμου Καλαμαριάς που διαδήλωναν για την καθυστέρηση στη μισθοδοσία τους, όταν παραδέχθηκαν πως δεν διαβάζουν εφημερίδες εκείνος απάντησε *«Καλά κάνετε και δεν διαβάζετε εφημερίδες, έχετε την υγεία σας»*.

Ο πρωθυπουργός κατά τη διάρκεια συνάντησης του με συμβασιούχους με σκοπό την επίλυση του προβλήματος μισθοδοσίας τους, απέστρεψε την προσοχή τους από το συγκεκριμένο θέμα και εναντιώθηκε στον Τύπο επειδή ασκεί κριτική στην πολιτική της κυβέρνησης του. Επανειλημένως τόσο αυτός όσο και μέλη της κυβέρνησης έχουν εναντιωθεί στα Μέσα Επικοινωνίας κατηγορώντας τα για απόπειρα προπαγάνδας. Αυτό φάνηκε και από τη κίνηση του υπουργού Επικρατείας, που προσπάθησε να ακυρώσει το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης και να χορηγήσει μόνο τέσσερις άδειες σε κανάλια εθνικής εμβέλειας.

Όταν ζητήθηκε από τους συνεντευξιαζόμενους\ τις συνεντευξιαζόμενες να κρίνουν την αντιπαράθεση των μελών της κυβέρνησης και του πρωθυπουργού με τα

Μέσα, φάνηκε πως οι νέοι νέες είναι εντελώς αντίθετοι με τον «πόλεμο» που έχει ασκηθεί στα Μέσα. Παρά την παραδοχή της ύπαρξης πολλών δυσλειτουργιών και της σύνδεσης τους με τη διαφθορά και τη προπαγάνδα, αναγνωρίζουν ότι αποτελούν κοινωνικό πυλώνα και δημοκρατικό θεσμό που πρέπει να προστατεύεται από κομματικά συμφέροντα και πολιτική αυθαιρεσία με κάθε τρόπο.

«Κάθε εφημερίδα κρύβει από πίσω της ένα άτομο ή μια ομάδα. Καμμία δεν έχει πλήρη ελευθερία ούτε είναι πλήρως ανεξάρτητη να εκφράσει μια ιδέα, τι είναι δίκαιο και τι άδικο. Παντού υπάρχει ένα προσωπικό όφελος, ωστόσο έτσι είναι τα πράγματα. Τα Μέσα έχουν άλλα χίλια δυο καλά, πώς πάνε να τα περιορίσουν; Είναι τόσο φασιστικό...»

«Αν θέλουμε να λεγόμαστε Δημοκρατία και να λέμε ότι έχουμε δικαιώματα, πρέπει και οφείλουμε να δίνουμε στους δημοσιογράφους και στα Μέσα το ρόλο που τους αξίζει. Και ας μας προδίδουν που και που.»

Το χάσμα των γενεών και το αίσθημα πολιτικής απογοήτευσης

Ο καθολικός δεσμευτικός χαρακτήρας των κανόνων για την επίτευξη του δημοσίου συμφέροντος όσο και η τήρηση της κοινοβουλευτικής διαδικασίας για τη δημιουργία, τροποποίηση και κατάργηση των νόμων αποτελούν έννοιες τις οποίες οι πολίτες καλούνται να προσλαμβάνουν και να σέβονται στα πλαίσια μιας υγιούς δημοκρατικής κοινωνίας. «Σε μια δημοκρατική κοινωνία κεντρικό στοιχείο που ανήκει στην ταυτότητα του δημοκρατικού συστήματος συνολικά είναι η ισχύς των κανόνων για όλη την κοινωνία, η καθολικότητα τους» (Ζέρη, 2017). Τις τελευταίες δεκαετίες ωστόσο, στη χώρα μας έχει παρατηρηθεί από εκπροσώπους διαφόρων κομματικών ομάδων της εκάστοτε εξουσίας η αψηφηση των θεσπισμένων κανόνων και η αυθαίρετη τροποποίηση νόμων, ή έστω η υπόσχεση για τροποποίηση ή ψήφιση, με σκοπό την προσέλευση ψηφοφόρων προς το μέρος τους και εν τέλει η προτίμηση τους κατά τη διάρκεια των εκλογών. Επιπλέον, και η ίδια η πολιτική φαίνεται πως εκπροσωπεί συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων που αψηφούν τόσο τους συλλογικά εκλεγμένους κανόνες όσο και τα συμφέροντα των υπόλοιπων ομάδων της κοινωνίας, και δεν αντικατοπτρίζουν το γενικό καλό. Έτσι, αποτελεί πρόβλημα ότι η εγχώρια πολιτική αλλά και οι θεσμοί δεν προσλαμβάνονται ως ένα θέμα γενικού συμφέροντος αλλά ως ένα μέσο που οι Έλληνες πολίτες την χρησιμοποιούν για να επιτύχουν τις προσωπικές τους υποθέσεις, αψηφώντας το ευρύτερο καλό.

Η συλλογική αδιαφορία για τους νέους και η πεποίθηση από τα ίδια τα όργανα της εξουσίας ότι υπάρχει η δυνατότητα για ιδιωτική χορήγηση βοήθειας μέσω της

οικογενείας τους αποτελεί σημαντικό παράγοντα κοινωνικής ανισότητας στη συνείδηση των νέων. Βλέπουν τους εαυτούς τους να έχουν πολύ μικρή ανάπτυξη σε θέματα όπως οι συντάξεις και η εργασία. Αντιλαμβάνονται δηλαδή ότι δεν προβλέπεται σύντομα να βελτιώνεται η δυσμενής κατάσταση που έχει διαμορφωθεί πάνω στα συγκεκριμένα ζητήματα για αυτούς. Αντιθέτως, θεωρούν ότι είναι πολύ δύσκολο στις μέρες μας να είναι κάποιος νέος, καθώς η διαφορά στην διαβίωση τους σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές έχει διευρυνθεί τόσο πολύ, όπου το «χάσμα των γενεών» έχει γίνει αόρατο στο πολιτικό λόγο και την κοινωνική ζωή. Θεωρούν ότι δεν λαμβάνονται υπόψη σαν κοινωνική ομάδα και αψηφάται κάθε δικαίωμα και ελευθερία που μπορεί να έχουν στο όνομα της κρίσης και της οικονομικής δυσπραγίας που έχει επέλθει στην ελληνική κοινωνία. Αυτή η πεποίθηση όμως βλάπτει τόσο την δημοκρατία όσο και την κοινωνική δικαιοσύνη. Η εκλογική αποχή και η πολιτική αδιαφορία είναι τόσο έκδηλες στους νέους\ στις νέες σήμερα που τα ποσοστά εκλογικής αποχής είναι σαφώς μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των πρεσβύτερων τους στις αντίστοιχες ηλικίες. Στην ουσία ζημιώνονται όμως, γιατί όσο μεγαλύτερη είναι η πολιτική αδιαφορία τόσο πιο εύκολο είναι να ληφθούν αποφάσεις που δεν τους συμφέρουν (Ferry- Pisani, 2016).

Η οικονομική κρίση για πολλούς έχει σηματοδοτήσει το τέλος της εποχής της Μεταπολίτευσης, μιας περιόδου όπου κυριάρχησε ο δικομματισμός. Η κατάσταση που επικράτησε εκείνη την περίοδο και είναι συνειφασμένη με την ζωή της προηγούμενης γενιάς, έχει δημιουργήσει στο μυαλό των νέων ότι η παρελθούσα κατάσταση και η επερχόμενη οικονομική κρίση έφερε την νεολαία σε αυτή τη φάση και ότι κανένα υπάρχον κόμμα ή πολιτική δύναμη δεν εκφράζει τη δική τους φωνή (Malkoutzis, 2011).

Η ανάδειξη του ΣΥ.ΡΙΖ.Α ως κυβερνώντος κόμματος το 2015 ήταν παράγοντας ελπίδας για τη νεολαία καθώς αποτελούσε ένα κόμμα που δεν είχε επέλθει στην εξουσία στο παρελθόν και ο αρχηγός του και μετέπειτα πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας ένα νέο ηλικιακά πολιτικό πρόσωπο που ήταν φρέσκο στην εγχώρια πολιτική αρένα. Οι εξελίξεις όμως που οδήγησαν στο Δημοψήφισμα τον Ιούλιο του 2015 και η υπογραφή νέου μνημονίου λίγους μήνες μετά, αποτέλεσαν «ταφόπλακα» για τις προσδοκίες των νέων ότι θα μπορούσε να επέλθει αλλαγή, όπως φάνηκε και στην έρευνα.

«Είμαι πολύ απογοητευμένος. Ψήφισα αυτή τη κυβέρνηση μήπως και αλλάξει κάτι , αλλά δεν έγινε τίποτα.»

«Δεν βοηθούν τους νέους. Δεν τους βρίσκουν θέσεις εργασίας. Και αυτό μας κόβει τα φτερά, να μην έχουμε δικαιώματα. Μας διώχνει στο εξωτερικό.»

«Μετά από όλα αυτά βλέπω ότι όταν μας υπόσχονται πολλά, δεν πρέπει να τα πιστεύουμε κιάλας. Δεν θα γίνουν όλα. Ο κόσμος θέλει να δοκιμάσει κάτι το διαφορετικό, αλλά είδαμε ότι δεν είναι αυτή η λύση. Πρέπει να σκεφτόμαστε ποιος είναι ικανός να ανταποκριθεί στις δύσκολες συνθήκες, ποιος έχει εμπειρία.»

Κοινωνικό καλό και η έννοια του δημοσίου συμφέροντος

Η δημοκρατία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κοινωνικό καλό, καθώς αποτελεί κυβέρνηση της κοινότητας από τον ίδιο της τον εαυτό. Οι πολίτες μέσα από τα όργανα που ψηφίζουν καθορίζουν το τρόπο διακυβέρνησης τους με κοινή συνεννόηση (Ζέρη, 2017). Εγγώρια, ήδη από τη δεκαετία του '80, η διάκριση των αποδοχών αλλά και των ευκαιριών απασχόλησης των εργαζομένων στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, αποτελεί ρήγμα στην έννοια της κρατικής ενότητας και της ισότητας καθώς και αίσθημα αδικίας στα άτομα που δεν έχουν μια θέση στον δημόσιο τομέα. Επιπλέον, καθώς στα δημοκρατικά πολιτεύματα οι πολίτες καλούνται να διαμορφώσουν από κοινού τους όρους διακυβέρνησης τους, άρα να επιλύσουν από κοινού τα θέματα που προκύπτουν (Ζέρη, 2017) , αυτό σημαίνει πως καλούνται να επιλύσουν από κοινού και την οικονομική κρίση. Έτσι, η διάκριση των μισθών όσο και των ευκαιριών που δίνονται ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, αποτελεί εμπόδιο στην κοινή διαχείριση του ζητήματος της κρίσης αλλά και του αισθήματος ενότητας ανάμεσα στους πολίτες.

Η ΔΕΗ απασχολεί 18.500 εργαζόμενους με μέσο μισθό 3000 ευρώ. Το 2016 προσλήφθηκαν στο δημόσιο τομέα 7000 εργαζόμενοι την ίδια στιγμή που τον Νοέμβριο οι απολύσεις στον ιδιωτικό τομέα έφτασαν τις 37.667, ενώ ο αριθμός των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που έκλεισαν τις 20.000. Επιπλέον, είναι γνωστό ότι δεν γίνονται πολλές επενδύσεις στη χώρα, οι οποίες θα βοηθούσαν στην οικονομική ανάπτυξη και την αντιμετώπιση της ανεργίας.

Έτσι λοιπόν ενώ χιλιάδες νέων δεν λαμβάνουν ούτε ένα μικρό επίδομα ανεργίας, η κυβέρνηση τον Δεκέμβριο του 2015 χορήγησε στους χαμηλοσυνταξιούχους ένα εφάπαξ ποσό στα πλαίσια ενός μικρού ποσοστού εθνικού πλεονάσματος κατά παράβαση των ξένων θεσμών και του μνημονίου. Μάλιστα, ο υπουργός Οικονομίας υπέβαλε γραπτή επιστολή στην οποία δεσμεύτηκε ότι μια τέτοια πρωτοβουλία από την κυβέρνηση δεν θα επαναλειφθεί. Αυτό το ποσό δεν δόθηκε ποτέ στους νέους που η θέση τους είναι ήδη δυσμενής αφού δεν έχουν κάποιο εισόδημα ούτε χορηγήθηκε όμως και στον ιδιωτικό τομέα για την ενίσχυση της απασχόλησης.

Η χορήγηση του εφάπαξ ποσού στους χαμηλοσυνταξιούχους αν και αποτελεί βοήθημα για τη συγκεκριμένη ευπαθή ομάδα, θα μπορούσε να είχε αποτελέσει βοήθημα και για τους νέους ανέργους, πολλοί εκ των οποίων στερούνται του επιδόματος ανεργίας. Πολλοί νέοι\ πολλές νέες θεωρούν τους εαυτούς τους αδικημένους από την παρούσα οικονομική κατάσταση στη χώρα καθώς δεν είναι υπαίτιοι αυτοί για την κατάσταση στην οποία περιήλθαν.

Έτσι, στις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν για την έρευνα, τα παραπάνω δεδομένα στάθηκαν αφορμή για να εντοπίσουμε τις απόψεις των νέων σχετικά με τη διάκριση του ιδιωτικού και του δημοσίου τομέα αλλά κυρίως τον τρόπο σκέψης τους για τους εγχώριους και διεθνείς θεσμούς. Οι νέοι\ νέες φάνηκε ξεκάθαρα πως είναι κατά των διαφορετικών συνθηκών που επικρατούν εργασιακά ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, καθώς και στην κίνηση του πρωθυπουργού να χορηγήσει την λεγόμενη «13^η σύνταξη» στους χαμηλοσυνταξιούχους. Αν και αντιλαμβάνονται τη δυσμενή οικονομική κατάσταση που οι συνταξιούχοι έχουν περιέλθει, εν τούτοις πιστεύουν ότι η νεολαία έχει αδικηθεί πλήρως από την συγκεκριμένη κατάσταση και θα έπρεπε να δοθεί βοήθεια και σε αυτούς.

«Η 13^η σύνταξη αποτέλεσε λάθος κίνηση, αφού έπρεπε πρώτα να μειώσει τους μισθούς των δημοσίων και τις προσλήψεις στο δημόσιο.»

«Το Δημόσιο αποτελούσε από πάντα την ιερή αγελάδα... Υψηλόμισθοι με άλλες εργασιακές συνθήκες, που στον ιδιωτικό τομέα δεν παίζουν καν.»

«Το έδωσε στους συνταξιούχους το ποσό ως τυράκι! Αρχικά για να τον ψηφίσουν στις επόμενες εκλογές και έπειτα μόλις το 'δωσε το πήρε πίσω μέσω των φόρων.»

«Όλοι ξέρουμε ότι για να μπει στο Δημόσιο, κάποιος σε έχει βάλει.. Τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα...»

«Συμφωνώ για το βοήθημα που τους έδωσε γιατί βλέπω πως παλεύουν για να ζήσουν οι συνταξιούχοι. Από την άλλη όμως δεν συμφωνώ γιατί δεν υποστηρίζει τη νεολαία. Οι συνταξιούχοι έχουν ζήσει κάποια πράγματα, αλλά οι νέοι θα μας υποστηρίζουν στο μέλλον.»

Σε ό,τι αφορά τους ξένους θεσμούς, η επιβολή των μέτρων λιτότητας στα πλαίσια της δημοσιονομικής εξυγίανσης και του πακέτου οικονομικής στήριξης που έχει δοθεί στη χώρα, έδωσε την ευκαιρία στους νέους\ στις νέες να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με την υπάρχουσα κατάσταση στη χώρα. Καταρχάς οι νέοι\ νέες θεωρούν ότι η ίδια η χώρα φέρει ευθύνη για την περιρρέουσα εγχώρια κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Η ίδια η χώρα ως σύνολο πολιτών αλλά και

λαθεμένων πολιτικών αποφάσεων έχει υπάρξει καθοριστικός παράγοντας στις εξελίξεις που προκλήθηκαν. Δεν θεωρούν απολύτως αναίτιους τους διεθνείς θεσμούς, όπως το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, ωστόσο αναγνωρίζουν ότι η χώρα είναι ανίκανη να λειτουργήσει πλήρως αυτόνομα. Έτσι, η παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η ανάγκη συμμόρφωσης της με τις απαιτήσεις των εταίρων, άρα η λήψη δημοσιονομικών μέτρων για την εξυγίανση της ελληνικής οικονομίας, αποτελεί ουκ άνευ συνθήκη για την έξοδο της χώρας από τη κρίση. Σίγουρα τα μέτρα που λαμβάνονται καθημερινά είναι επίπονα και επιφέρουν δυσκολίες στην κοινωνία, ωστόσο πιθανή έξοδος της χώρας από τους διεθνείς θεσμούς και οργανισμούς που συμμετέχει, θα οδηγούσε σε ολέθρια αποτελέσματα για την κοινωνία και την δημοκρατία.

«Πρώτα απ' όλα έχουμε κάνει εμείς λάθη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΔΝΤ βοηθάει , ακόμα και αν δεν μας αρέσει ο τρόπος. Δεν πρέπει όμως να τα φορτώνει όλα σε εμάς, τους απλούς ανθρώπους.»

«Είμαι υπέρ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των θεσμών για τη συγκρότηση του κράτους και την ευημερία του. Μόνο έτσι μπορούμε να αναπτυχθούμε οικονομικά. Η Ελλάδα πρέπει να ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουμε δεχθεί κάποιους όρους. Θα τους τηρήσουμε!»

«Τα δικά μας λάθη πληρώνουμε. Ζούσαν οι δικοί μας σε μια φούσκα που έσκασε. Δεν μπορούμε να ακολουθούμε μόνο ό,τι μας συμφέρει από κανόνες.»

«Δεν είμαι υπέρ της λογικής να μας κάνουν κουμάντο ξένοι στη χώρα μας, ωστόσο έχουμε συμφωνήσει κάποια πράγματα. Μας δίνουν τα λεφτά τους και τα θέλουν πίσω. Αν μας πετάξουν έξω ή φύγουμε εμείς θα είναι καταστροφικό και για τους δύο, κυρίως για μας.»

«Η Ευρωπαϊκή Ένωση στέκεται σε σαθρά θεμέλια, έτσι το να φύγει ένα κράτος δεν θα το αντέξουν. Θα ταρακουνηθεί ολόκληρο το σύστημα καθώς στην Νότια Ευρώπη υπάρχουν χώρες με επίσης μεγάλα χρέη.»

Σύμφωνα με τη δημοκρατική αρχή , «η καθολικότητα των νόμων σημαίνει την ικανότητα υπέρβασης των άμεσων συμφερόντων από τα άτομα προς όφελος των θεσμών που δρουν μακροπρόθεσμα» (Ζέρη, 2017: 1). Η παράβαση ψηφισμένων νόμων λόγω μη ανταπόκρισης σε στενά συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, παρατηρείται συχνά στη χώρα μας ήδη από τον 19^ο αιώνα. Ωστόσο, η καθολική ισχύς των κανόνων αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Μέσω της δεσμευτικής φύσης ενός ψηφισμένου νόμου από το εκλεγμένο κοινοβούλιο μπορεί να επιτευχθεί η ενότητα και η ευημερία μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Στην

Ελλάδα ωστόσο παρατηρείται ότι η πλειοψηφία των πολιτών δεν αντιλαμβάνεται την σπουδαιότητα των δημοκρατικών κανόνων και του ορθολογικού συμβιβασμού των διαφορετικών συμφερόντων των κοινωνικών ομάδων για τη διατήρηση της κοινωνικής συνεκτικότητας και ενότητας. Το άτομο δηλαδή καλείται να υπερβεί τα προσωπικά του συμφέροντα στο βωμό των μακροπρόθεσμων θεσμών που είναι ικανά να εξασφαλίσουν σταθερότητα, κοινωνική συνοχή και δημόσιο όφελος (Ζέρη, 2017: 6-8).

Η πολιτική της κυβέρνησης του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. στο ζήτημα της επεξεργασίας των απορριμάτων στο παρελθόν ήταν κατά της δημιουργίας εργοστασίων επεξεργασίας σκουπιδιών στη περιοχή της Κερατέας, λόγω της αντίθεσης των κατοίκων εξαιτίας των κινδύνων που ενδεχομένως θα προέκυπταν για την υγεία τους. Ωστόσο, τόσο φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και το Συμβούλιο της Επικρατείας είχαν διαβεβαιώσει ότι δεν υπάρχει κανένα απολύτως θέμα ασφάλειας. Επιπλέον, με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου επιβλήθηκαν πρόστιμα για την ανυπαρξία εργοστασίων επεξεργασίας απορριμάτων. Ακόμη και αν στο παρελθόν είχε ψηφιστεί ο αντίστοιχος νόμος, δεν εφαρμόστηκε και η διαχείριση των σκουπιδιών αποτελεί κίνδυνο για την υγεία όλων των κατοίκων του νομού Αττικής.

Με αφορμή το συγκεκριμένο περιστατικό, δόθηκε η ευκαιρία στους συνεντευξιζόμενους\ στις συνεντευξιζόμενες να εκφράσουν τις απόψεις τους πάνω στα ζητήματα της κοινωνικής συνοχής, της κοινωνικής ενότητας και του δημοσίου καλού καθώς και ποιός είναι ο τρόπος σκέψης τους πάνω σε ζητήματα βασικών δημοκρατικών αρχών. Έτσι, οι περισσότεροι\ περισσότερες διατήρησαν θετική στάση στην κατασκευή ενός εργοστασίου επεξεργασίας απορριμάτων στην Κερατέα, εφόσον υπήρχε κίνδυνος για την υγεία των πολιτών όλου του νομού Αττικής. Ωστόσο φάνηκε πως συμερίστηκαν και την θέση των κατοίκων καθώς αν και μικρή ομάδα σε σχέση με το σύνολο των πολιτών που θα εξυπηρετούνταν, εν τέλει θεώρησαν πως τα δικά τους συμφέροντα θα ζημιώνονταν.

«Έπρεπε να δημιουργηθεί και πιο πριν ακόμα εργοστάσιο σκουπιδιών. Και θέσεις εργασίας θα δημιουργούνταν, και θα γίνονταν επενδύσεις και στο περιβάλλον. Ας θυσιάζονταν τα συμφέροντα ορισμένων ομάδων για το κοινό καλό.»

«Γιατί να μην το έφτιαχναν; Θα ωφεληθεί όλος ο νομός Αττικής, θα αποκομίσουμε χρήματα και θα έχουμε καθαρό περιβάλλον!»

«Το κοινωνικό καλό πρέπει να υπερτερεί. Πρέπει να κοιτάζουμε το γενικό σύνολο γιατί έτσι θα επηρεαστούμε και εμείς! Να τα βλέπουμε λίγο πιο σφαιρικά τα πράγματα. Οι κάτοικοι καλά έκαναν και διεκδίκησαν τα θέλω τους, και εγώ αυτό μπορεί να έκανα. Όχι

όμως εις βάρος των άλλων. Αν και δεν είναι θεμιτό όμως, γνώριζαν πως όσο πιο δυνατά φωνάζεις εις βάρος άλλων, τόσο πιο πολύ θα ακουστείς.»

«Ο καθένας δεν θέλει στην περιοχή του να φτιαχτεί ένα εργοστάσιο με σκουπίδια παρά τις διαβεβαιώσεις. Δεν μπορείς ποτέ να είσαι σίγουρος ότι δεν υπάρχει πρόβλημα για την υγεία. Θα το δεχόσουν εσύ με μεγάλη ευκολία;»

«Στην Κερατέα... δεν ξέρω! Και εγώ αν ήμουν στη θέση τους θα τσινούσα. Αλλά το σύνολο; Να πάει να πνιγεί; Εδώ σε θέλω!»

Συμπερασματικά, η στάση των νέων στις εξελίξεις που αφορούν την ελληνική κοινωνία φάνηκε πως είναι εξισορροπημένη παρόλη τη δυσαρέσκεια και την απογοήτευση που βιώνουν για την πολιτική και την κοινωνική συγκυρία που έχουν περιέλθει. Αισθάνονται αδικημένοι από τις εγχώριες πολιτικοοικονομικές εξελίξεις, ωστόσο αναγνωρίζουν πως στην ίδια κατάσταση βρίσκεται μεγάλο μέρος της κοινωνίας, ακόμα και αν την ευθύνη φέρουν μεμονωμένες ομάδες. Το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης φαίνεται πως δίνουν στις εγχώριες πολιτικές και κομματικές δυνάμεις που άσκησαν εξουσία στη χώρα από την Μεταπολίτευση μέχρι σήμερα και στη συνέχεια στους πρεσβυτέρους τους. Οι πολίτες, ειδικά της προηγούμενης γενιάς, αν και θεωρούνται συνυπεύθυνοι για τις παρούσες εξελίξεις, οι νέοι\ νέες θεωρούν ότι έχουν ζημιωθεί και αυτοί αρκετά και αυτό αποτελεί ένα είδος επανόρθωσης για τις παρελθούσες συμπεριφορές τους. Ωστόσο, ακόμη και αν η κατάσταση έχει διαμορφωθεί ως έχει, το κοινό καλό και το δημόσιο συμφέρον εξακολουθεί να βρίσκεται ψηλά στις προτεραιότητες τους. Ο ρόλος του κράτους επιπλέον φαίνεται πως θεωρείται άλλωτε αρνητικός και άλλωτε θετικός, καθώς αν και θεωρούν ότι κρατικά ζητήματα όπως πάσης φύσεως φορολογία πρέπει να μειθούν εφόσον οι πολίτες βρίσκονται σε δυσμενή οικονομική θέση, εντούτοις εξακολουθούν να έχουν υψηλές προσδοκίες από το κράτος σε επίπεδο εργοδοσίας και προστασίας των εργαζομένων (Παναγιωτόπουλος, 2016:11). Τέλος, οι ξένοι θεσμοί που σχετίζονται άμεσα με την παρούσα οικονομική κατάσταση στη χώρα, για τους νέους\ τις νέες φέρουν πολύ μικρή ευθύνη, καθώς πιέζουν την εκάστοτε κυβέρνηση για τη λήψη των επώδυνων δημοσιονομικών μέτρων στα πλαίσια της οικονομικής συμφωνίας που αμφότεροι σύναψαν και επομένως επιθυμούν την τήρηση της.

Συμπεράσματα- Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας εργασίας αποτέλεσε η κατανόηση του τρόπου χρήσης των μέσων, παραδοσιακών και Νέων από τους νέους\ τις νέες και η πρόσληψη των δημοκρατικών αρχών σε επίπεδο θεσμών και ελευθεριών. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού πραγματοποιήθηκε έρευνα μέσω δέκα ποιοτικών συνεντεύξεων ανοικτού τύπου σε άντρες και γυναίκες ηλικίας 20-26 ετών με στόχο να διαπιστώσουμε αν όντως οι νέοι ασχολούνται με τα μέσα, σε ποιά βαθμό και για ποιά λόγο. Επιπλέον έγινε προσπάθεια επιβεβαίωσης ή διάψευσης της αρχικής θέσης ότι οι νέοι\ νέες δεν διαβάζουν εφημερίδες, δεν ενδιαφέρονται για την επικαιρότητα και αδιαφορούν για την πολιτική και τα κοινά δρώμενα.

Η εγχώρια οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της, η αυξημένη νεανική ανεργία και ο πολυ-λειτουργικός ρόλος του θεσμού της ελληνικής οικογένειας οδηγεί σε παράταση της διαδικασίας ενηλικίωσης καθώς και στα αισθήματα απογοήτευσης και θυμού. Επιπλέον, η επέκταση του κύκλου σπουδών, η μακρά ανεργία και η καθυστέρηση ανεξαρτητοποίησης από την οικογένεια αποτελούν πολύπλοκες μεταβατικές καταστάσεις που οδηγούν τους νέους\ τις νέες στη διαμόρφωση πολλαπλών ταυτοτήτων και δικτύων. Έτσι, σήμερα παρατηρείται κρίση στη διαμόρφωση της ταυτότητας των νέων, οι οποίοι φάνηκε και στην έρευνα πως στρέφονται κατά των παραδοσιακών θεσμών, συμμετέχοντας σε λιγότερες ομάδες και μορφές συλλογικής δράσης. Παρόλο που στο παρελθόν επικρατούσαν παραδοσιακές μορφές συλλογικών δομών, όπως η εκκλησία και το σχολείο, σήμερα στο επίκεντρο βρίσκεται το ίδιο το άτομο και όχι οι συλλογικότητες. Παρατηρείται κοινωνικός κατακερματισμός και πτώση των συλλογικών αξιών.

Η έρευνα στηρίχθηκε σε τρεις βασικές θεματικές. Αρχικά, η σχέση των νέων με τα μέσα ερευνήθηκε στο επίπεδο της χρήσης του Διαδικτύου μέσω κινητών τηλεφώνων, της εκτεταμένης χρήσης των ΜΚΔ και της προτίμησης τους για την ενημέρωση για την επικαιρότητα και τέλος στη σχέση τους με τα παραδοσιακά μέσα. Αρχικά, από την έρευνα προέκυψε ότι η χρήση του Διαδικτύου από το κινητό τηλέφωνο είναι ευρέως διαδεδομένη, λόγω της μεγαλύτερης ευχρηστίας σε σχέση με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, το laptop ή το tablet. Επιπλέον, οι νέοι\ νέες φάνηκε πως χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό τα ΜΚΔ με ιδιαίτερη προτίμηση αρχικά στο Facebook και ύστερα στον Instagram. Κύριοι λόγοι για την εκτεταμένη προτίμηση τους

στα συγκεκριμένα ΜΚΔ είναι η επικοινωνία, η ψυχαγωγία και τέλος η ενημέρωση. Μάλιστα, οι περισσότεροι παραδέχθηκαν ότι προτιμούν για την ενημέρωση για την επικαιρότητα τη χρήση των ΜΚΔ αλλά και γενικά του Διαδικτύου από το κινητό τους τηλέφωνο, αφού το τελευταίο χαρακτηρίζεται από υψηλή προσβασιμότητα και προσαρμοστικότητα. Κάνοντας ένα απλό like στις σελίδες εφημερίδων, ενημερωτικών ιστοσελίδων και ιστότοπων στο Facebook, αποκτούν πρόσβαση στην ενημέρωση χωρίς να χρειάζεται να διαβάζουν εφημερίδες. Η προτίμηση της ενημέρωσης από τα κινητά τηλέφωνα οφείλεται και στο πλεονέκτημα της άμεσης ενημέρωσης που προσφέρουν ειδικά σε σχέση με παραδοσιακά μέσα όπως η τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Η δυνατότητα διάδρασης και διαλόγου που προσφέρουν τα ΜΚΔ αποτελεί για τους νέους\ τις νέες συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τα παραδοσιακά μέσα. Τα άτομα δεν είναι μόνο καταναλωτές του ενημερωτικού προϊόντος αλλά και παραγωγοί. Μάλιστα, οι νέοι\ νέες χρησιμοποιούν το Facebook εκτεταμένα ακόμη και για επαγγελματικούς λόγους. Ωστόσο, εδώ ενέχεται ο κίνδυνος περιορισμού της ενασχόλησης τους με τα κοινά δράματα μόνο στον ψηφιακό χώρο. Στην έρευνα, φάνηκε πως αν και οι νέοι παρατηρούν τα σχόλια και τα λαμβάνουν υπόψη, εν τέλει διστάζουν να συμμετέχουν σε αυτά.

Ένα ακόμα στοιχείο της έρευνας αποτελεί το γεγονός πως παρόλο που η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών για την ενημέρωση τους είναι αδιαμφισβήτητη, οι νέοι\ νέες έχουν μειωμένη εμπιστοσύνη στις ειδήσεις ως απόρροια της γενικής έλλειψης εμπιστοσύνης στους θεσμούς τις τελευταίες δεκαετίες. Μόνο το 20% των νέων εμπιστεύεται τις ειδήσεις στην Ελλάδα. Ωστόσο, διαψεύθηκε η αρχική θέση ότι οι νέοι αδιαφορούν πλήρως για τα κοινωνικά δράματα, θεωρούν ότι τους αφορούν είτε σε εγχώριο είτε σε διεθνές επίπεδο, αφού σε δεύτερη φάση επηρεάζεται και η δική τους καθημερινότητα. Ωστόσο, αποφεύγουν την ενημέρωση για αυτά από την τηλεόραση, καθώς θεωρούν ότι λόγω εμπορικών σκοπών προωθείται δραματοποιημένη θεματολογία. Έτσι, σπάνια παρακολουθούν τηλεόραση, κατά προτίμηση μόνο για ψυχαγωγικά προγράμματα και ακόμη πιο σπάνια ακούν ενημερωτικές εκπομπές στο Ραδιόφωνο και διαβάζουν βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες. Από ιστοσελίδες και ιστότοπους η προτίμηση τους είναι υψηλή στο «newsbomb», στην «Athens Voice» και στη «Lifo».

Η δεύτερη θεματική που μας απασχόλησε στην έρευνα αφορούσε την πρόσληψη των δημοκρατικών θεσμών από τους νέους\ τις νέες στο επίπεδο των

δημοκρατικών θεσμών. Η προσωποποιημένη συλλογική δράση που διαμεσολαβείται από τα ΜΚΔ και τη ψηφιακή τεχνολογία παρατηρείται εκτός των άλλων και από τη στροφή των νέων κατά των κομμάτων και άλλων παραδοσιακών συλλογικών θεσμών. Οι νέοι πιστεύουν ότι το πολιτικό σύστημα δεν τους ευνοεί και δεν σχετίζεται με το δημόσιο συμφέρον και το κοινό καλό.

Με αφορμή το ζήτημα των τηλεοπτικών αδειών που απασχόλησε τη χώρα το φθινόπωρο του 2016, οι συμμετέχοντες στην έρευνα είχαν την δυνατότητα να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με τους θεσμούς εξουσίας. Αρχική τους θέση μέσω της άποψης ότι οι τηλεοπτικές άδειες δεν πρέπει να εκδίδονται από τα μέλη της κυβέρνησης αλλά από την συνταγματικά θεσπισμένη δημοκρατική αρχή του ΕΣΡ, αποτελεί το συμπέρασμα ότι η εκτελεστική εξουσία δεν επιτρέπεται να παρεμβαίνει στο πεδίο των ελευθεριών. Έγιναν έτσι κατανοητές οι απόψεις τους για τη διάκριση των εξουσιών και για τον τρόπο νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας. Επαληθεύτηκε η αρχική θέση ότι η εμπιστοσύνη στους θεσμούς από τους νέους\ τις νέες είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Θεώρησαν ότι η απόπειρα αδειοδότησης αποτέλεσε προσπάθεια φίμωσης του Λόγου και όχι εξυγίανσης του μιντιακού τηλεοπτικού περιβάλλοντος, εκφράστηκε η δυσαρέσκεια απέναντι στην προσπάθεια περιορισμού των καναλιών σε μόλις τέσσερα, και έτσι φάνηκε ότι οι νέοι υποστηρίζουν την πολυφωνία και την ανεξαρτησία των Μέσων από τους θεσμούς εξουσίας.

Τα παραπάνω συμπεράσματα σχετικά με την πρόσληψη των δημοκρατικών αρχών από τους νέους λειτουργούν στη βάση της προσωποποιημένης συλλογικής δράσης και της αδιαφορίας που παρατηρείται για συλλογικές διαδικασίες. Ο κοινωνικός κατακερματισμός και η πτώση των συλλογικών αξιών έχουν οδηγήσει στον εκτοπισμό των συλλογικών μορφών δράσης από τις εξατομικευμένες. Οι τεχνολογίες που έχουν αναπτυχθεί στον τομέα της επικοινωνίας επιτρέπουν την ενεργοποίηση χαλαρών κοινωνικών δικτύων. Τα ΜΚΔ επιτρέπουν τη σύνδεση της προσωποποιημένης συμμετοχής με κοινωνικά δίκτυα. Έτσι, στην έρευνα φάνηκε πως όντως η νεολαία επιλέγει να μείνει ανενεργή πολιτικά και να μη συμμετέχει στα κοινά δρώμενα παρόλο που ενδιαφέρεται για την επικαιρότητα. Αντιθέτως, προτιμά την ενασχόληση με τις τέχνες και τον αθλητισμό. Έστω και αυτή η ενασχόληση είναι κρίσιμη καθώς είναι σημαντική η κοινωνική συμμετοχή στους νέους με οποιαδήποτε μορφή συλλογικής δράσης.

Η τρίτη και τελευταία θεματική που εξετάστηκε στις συνεντεύξεις στο πλαίσιο της έρευνας αφορά την πρόσληψη των δημοκρατικών ελευθεριών από τους νέους \ τις νέες. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν κοινή αναφορά για τους δρώντες και κοινή επίκληση που δικαιολογεί την παρέμβαση στην εξουσία. Αρχικά, οι συνεντεύξεις κινήθηκαν πάνω στην ελευθερία του Λόγου και της Έκφρασης. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα υποστήριξαν ξεκάθαρα ότι τόσο οι δημοσιογράφοι όσο και ο κάθε πολίτης μπορεί και πρέπει να εκφράζεται ελεύθερα είτε γραπτώς είτε προφορικώς χωρίς να περιορίζεται από κανένα όργανο της εξουσίας. Δεν θα πρέπει να λειτουργεί κανένας με το φόβο της κύρωσης, χωρίς αυτό φυσικά να σημαίνει ότι δεν πρέπει να σέβεται το πρόσωπο του άλλου ή την αλήθεια και να μην λειτουργεί εντός των νομοθετικά θεσπισμένων ορίων που θέτει το Σύνταγμα. Στα πλαίσια της έρευνας, φάνηκε ότι παρά την παραδοχή της ύπαρξης πολλών δυσλειτουργιών και της σύνδεσης τους στην συνείδηση με προβληματικές έννοιες όπως η διαφθορά, τα Μέσα αποτελούν βασικό δημοκρατικό πυλώνα που οφείλεται να προστατεύεται όχι μόνο από την εκάστοτε νομοθεσία και κυβέρνηση αλλά και από τους ίδιους τους πολίτες.

Η άσκηση κυβερνητικών πολιτικών που βλάπτουν τους νέους \ τις νέες και η λήψη μέτρων που δυσκολεύουν την πραγματοποίηση των ονείρων και των μελλοντικών σχεδίων τους, τους οδηγεί στο αίσθημα απογοήτευσης και αδικίας. Θεωρούν ότι βρίσκονται σε δυσχερέστερη θέση σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές και ότι έχουν επέλθει σε μια κατάσταση που δεν ευθύνονται οι ίδιοι αλλά εν τέλει αυτοί είναι που επωμίζονται τα βάρη της κρίσης. Δεν παύουν βέβαια να αναγνωρίζουν ότι αν όχι το σύνολο, τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας επηρεάζεται από την συγκεκριμένη εγχώρια οικονομική και κοινωνική συνθήκη. Παρά τις όποιες δυσκολίες συναντούν και αντιμετωπίζουν δεν παύουν να είναι υπέρ των ξένων θεσμών (ΔΝΤ, Ευρωπαϊκή Ένωση κλπ) και της παραμονής της χώρας τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και άλλους διεθνείς οργανισμούς που εγγυόνται την ασφάλεια, την σταθερότητα και υπό συγκεκριμένες συνθήκες την ευημερία και την ανάπτυξη της χώρας. Η αυστηρότητα των μέτρων που συχνά καλείται η χώρα να υιοθετήσει στο πλαίσιο της οικονομικής συμφωνίας με την Τρόικα αν και θεωρείται άδικη λόγω της συχνής λήψης οριζοντίων μέτρων δημοσιονομικής σταθερότητας, εν τούτοις αποτελεί για τους νέους \ τις νέες λογικό επακόλουθο. Η χώρα έχει συμφωνήσει σε μια οικονομική συμφωνία που της παρέχει τη δυνατότητα να ευσταθήσει και να επιβιώσει δημοσιονομικά,

ωστόσο αυτή η συμφωνία έχει και κάποιους όρους που οφείλει να σεβαστεί και να τηρήσει σε λογικά πλαίσια και με κοινή συνεννόηση ώστε να τηρηθεί το πρόγραμμα.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εργασία πέτυχε το σκοπό της, καθώς μελετήθηκε η μιντιακή συμπεριφορά των νέων και ο τρόπος χρήσης τους σε ό,τι αφορά την επικοινωνία, την ενημέρωση και την ψυχαγωγία. Επιλέον διερευνήθηκε ο τρόπος πρόσληψης των δημοκρατικών αρχών σε επίπεδο θεσμών και ελευθεριών. Έγινε κατανοητός, δηλαδή, ο τρόπος πρόσληψης βασικών δημοκρατικών αρχών και ελευθεριών, όπως η ελευθερία του Λόγου, η δράση των θεσμών εξουσίας και η αντίληψη για τη λειτουργία της ελληνικής πολιτείας στην σύγχρονη εγχώρια κοινωνικοπολιτική κατάσταση που έχει περιέλθει. Παράλληλα, η έρευνα σε συνδιασμό και με την προϋπάρχουσα σχετική θεωρία και αντίστοιχες έρευνες θα μπορούσε να αποτελέσει δυνητικά αφορμή για περαιτέρω εξέταση του θέματος. Θα μπορούσε να μελετηθεί το ζήτημα σε σχέση με τις πολιτικές που πρέπει να ασκηθούν από τους φορείς εξουσίας σε ό,τι αφορά τους νέους \τις νέες και την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Στο παρελθόν, σύμφωνα με την Γραμματεία Νεότητας οι δραστηριότητες που αφορούσαν την νεανική απασχόληση περιελάμβαναν την εκπαίδευση, την κοινωνική υποστήριξη, την υγεία κλπ. Αν και αφορούσε ασχολίες που σχετίζονται με τον ελεύθερο χρόνο και παρείχε ευκαιρίες για κοινωνικό πειραματισμό και πολιτιστική ενασχόληση, εν τούτοις η νέα πραγματικότητα στην οποία έχει οδηγήσει η κρίση, «προϋποθέτει το σχεδιασμό νέων στρατηγικών και τη λήψη νέου ρόλου από τη Γενική Γραμματεία Νεότητας» (Giannaki, 2014:100-103). Συνοψίζοντας, το επίκεντρο των δραστηριοτήτων πρέπει να στραφεί στα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι \ νέες σήμερα, όπως η ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός. Έτσι, θα ενισχυθεί η αδύναμη μέχρι σήμερα συμμετοχή σε εκλογικές διαδικασίες και σε συλλογικές οργανώσεις και δραστηριότητες.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Δεμερτζής Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία- Διακινδύνευση , Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Ζέρη Π. (2003). Η διασφάλιση της «ποιότητας» του ραδιοτηλεοπτικού προγράμματος, ρυθμιστικές δυνατότητες και προοπτικές. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος: 22, 53-68, Δεκέμβριος 2003
- Καστοριάδης Κ., Ignatieff, Lasch C. (1986). Πολεμώντας την απόσυρση στην ιδιωτική ζωή (επεξεργασμένη απομαγνητοφώνηση από την εκπομπή του BBC «Voices») *The listener*, 1-4.
- Κονδύλης Π.(1991). Η ανάπτυξη της μαζικής δημοκρατίας. Στο Π. Κονδύλη *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού- Από την μοντέρνα στην μεταμοντέρνα εποχή και από τον φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία* (σελ.230-322) Αθήνα: Θεμέλιο
- Μπλέτσας Μ. (2017). Οι σοβαρές τεχνικές ατέλειες της απόφασης για τα 4 κανάλια. *Athens Voice*, 17 Φεβρουαρίου 2017 Ανακτήθηκε 08\05\2017 από τη διεύθυνση: <https://www.athensvoice.gr/politiki/oi-sovares-technikes-ateleies-tis-apofasis-gia-ta-4>
- Παναγιωτόπουλος Π. (2016). *Τι πιστεύουν οι (νέοι) Έλληνες- Ασαφής ιδιαιτερότητα, ρευστή ενηλικίωση*. Αθήνα: Διανέοσις- Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης
- Παναγιωτόπουλος Π. & Καρτάλου Α. Όψεις κοινωνικού εκσυγχρονισμού: η ταυτότητα του θύματος, η δημόσια καταγγελία και η επιχειρηματική δημιουργικότητα με αφορμή το ναυάγιο του F\B «Ηράκλειον»(1996). Στο Α. Ρήγο κ.α. (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60- θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές , κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διαδικασίες* (σελ.363-365). Αθήνα: Καστανιώτη
- Χαϊντενράιχ Ε. (2014). *Οδηγός Ποιοτικών Συνεντεύξεων. Εκπαιδευτικό υλικό. Μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Πόλη και Περιβάλλον. Εφαρμοσμένη και Κλινική Κοινωνιολογία» του Πανεπιστημίου του Αιγαίου*
- Χτούρης Σ. (επιμ.) (2014). *Διαδικασίες κοινωνικής ένταξης και ένταξης στην αγορά εργασίας των νέων σε περίοδο οικονομικής κρίσης In4Youth Research*

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ 28 Νοεμβρίου 2014. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιου Αιγαίου- Τμήμα Κοινωνιολογίας- Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης

Ρουμελιώτου, Μ. (2012). *Μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Η σύγχρονη συμμετοχική δημοκρατία των νέων τεχνολογιών*. Academia.edu share research. Ανακτήθηκε 10\04\2017 από τη διεύθυνση <http://aegean.academia.edu/MyrsineRoumeliotou/Papers/1709960/M>

Ξενόγλωσση

Anonymous (2012). EU Youth Report 2012. Luxemburg: Publications Office of the European Union

Beavers K.A., Hodgson K. (2011). *Community Engagement: How arts and cultural strategies enhance community engagement and participation*. Chicago: Arts and Culture Briefing Papers

Bennett L. (1998). The UnCivic Culture: Communication/Identity/and the Rise of Lifestyle. *PS: Political Science & Politics*, 741-761

Bennett L.W., Segenberg A. (2011). Social Media and the Organization of Collective Action. Using Twitter to explore the Ecologies of Two Climate Change Protests. *The Communication Review*, Volume:14, Issue:3, 197-215

Bennett L.W. (2012). The personalization of Politics: Political Identity, Social Media and Changing Patterns of Participation. *The Annals of the American Academy*, 644 , 20-39 , February 2013

Berkowitz R. (2014). Equality and Singularity- The American Interest. *The Weekend Read*, 1-5

Boyd D.M., Ellison N.B.(2008) Social Network Sites: Definition, History and Scholarship . *Journal of Computer Mediated Communication*, 13, 210-230

Casteltrione I., Facebook and Political Information in Italy and the UK: An Antidote against Political Fragmentation and Polarisation?. *Online Journal of Communication and Media Technologies* Vol. 4, Issue: 1 January 2014

Cooke R. (2017) Jessa Crispin: Today's feminists are bland, shallow and lazy. *The Guardian*, 13 April 2017 Ανακτήθηκε στις 15\04\2017 από τη διεύθυνση:

<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/23/jessa-crispin-todays-feminists-are-bland-swallow-and-lazy?CMP=share-btn-link>

- Cortesi S., Gasser U. (2015) Youth Online and News: A Phenomenological View on Diversity. *International Journal of Communication*, 9, 1425-1448
- Ferry Pisani J. (2016) *The politics of Young and Old*. χ.ε. , February 2016 Ανακτήθηκε από : <http://www.strategie.gouv.fr>
- Gauchet, M. (μεταφρασμένο) *Contre- pouvoir, meta-pouvoir, anti-pouvoir*, Le Debat, 2000, 1: 17-29
- Gauchet M. (2006). *Σκέψεις πάνω στην κοινωνία των Μέσων*. Εκπαιδευτικό υλικό σε μάθημα του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Επικοινωνία και Ρητορική των Μέσων» του Παντείου Πανεπιστημίου.
- Georga E., Pinguli M., Tsekeris C. (2015). Young People's Perception of Economic Crisis in Contemporary Greece. A Social- Psychological Pilot Study. Research Paper. *Crisis Observatory*, Volume: 19, November 2015
- Giannaki D. (2014). Youth Work in Greece: a historical overview- The history of Youth Work in Europe. *Council of Europe*, Vol:4, 91-106
- Gioia D. (2002) *The Arts and Civic Engagement: Involved in Arts, Involved in Life*, Washington: National Endowment for the Arts
- Kaufmann J.C. (2011). Identity and the New Nationalist Pronouncements. *International Review of Social Research*, Volume:1, Issue:2, 1-13
- Lewis F. (2013). *Participatory Art-Making and Civil Engagement*. Washington, 1-17 Ανακτήθηκε στις 21\08\2016 από τη διεύθυνση: http://animatingdemocracy.org/sites/default/files/ParticipatoryArt_TrendPaper.pdf
- Malkoutzis N. (2011). *Young Greeks and the Crisis- The Danger of losing a generation*. Berlin: Friedrich- Ebert Stiftung- International Policy Analysis
- Newman N. (επιμ.) (2016). *Digital News Report 2016*. Oxford: Reuters Institute for the Study of journalism
- Pilkington H. (2015) *Memory, Youth, Political Legacy and Civil Engagement*, Manchester : MYPLACE.
- Rosanvallon P. (2014). The society of equals. Restoring democratic equality in relations. *IPPR*, 18 March 2014 Ανακτήθηκε στις 12\12\2016 από

<https://www.ippr.org/juncture/the-society-of-equals-restoring-democratic-equality-in-relations>

- Tarde G. (1969) *On Communication and Social Influence*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 277-319
- Tsoukala P. (2013). Eurozone Crisis Management and the New Social Europe. *Columbia Journal of European Law*, Vol:20, Issue:1, 33-76.
- Williams E. (2016) Why trust matters? Στο Newman N. (ed.) *Digital News Report 2016* (σελ. 110-111) Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism
- Zeri P. (2017). How the Greek Radical Left and Extreme Right are Perceiving Democracy. A research attempt at a social epistemological explanation. *SSRN* , 1-31, January 2017

